„Ukraine und die Welt“

УКРАЇНА і СВІТ

ЛІТЕРАТУРА, НАУКА, МИСТЕЦТВО І ГРОМАДСЬКЕ ЖИТТЯ

ЗМІСТ:

Послання Митрополита Андрея . . . . . ст. 2
Іван Ковалів — Великдень у Рисохвощі . . . . . ст. 3
М. Орест — З книги „Гість і господа“ . . . . . ст. 5
Ф. Ніцше — Сонце заходить . . . . . ст. 5
Поль Валері — Зловісне . . . . . ст. 6
Л. Лиман — Европа 1939—1945 . . . . . ст. 7
В. Державин — Ексистенціялізм Жана Поля Сартра і джерела його етики ст. 7
Newfryingpan — З щоденника людини, що її оточення не розуміє, не хоче або й не може розуміти ст. 13
Nikolai Berdiajew: Sinn und Schicksal des russischen Kommunismus. Ein Beitrag zur Psychologie und Soziologie des russischen Kommunismus ст. 15
Д-р М. Бриньовський — Чи кінець театру? . . . . . ст. 17
Проф. О. Юрченко — Мілітарна сила новітнього московського імперіялізму ст. 19

Зошит третій

ГАННОВЕР 1950

diasporiana.org.ua

Послання митрополита Андрея
до української віруючої православної інтеліґенції

Для відновлення в пам'яти можливо вже забутих зусиль, роблених з метою осягнути порозуміння між Українськими Церквами, редакція приступає до друку документів, котрі ще сьогодні не стратили своєї актуальности.

Нинче друкується лист Св. Пам. Великого Митрополита Андрея Шептицького, оборонця православних Церков Холмщини, Підляшшя, Волині і великого Українця Патріота.

Відповідь української православної інтеліґенції на цей лист буде надрукована в наступному числі.

Мого листа до православних Архиєреїв мушу доповнити кількома заввагами. Роблю це в цьому письмі до Високодостойних Представників української науки, літератури, мистецтва і до суспільних діячів України та, очевидно до освіченого і патріотично наставленого Високопреподобного Духовенства в переконанні, що інтеліґенція в усіх віроісповіданнях має великий голос і в церковних справах, є все провідною верствою суспільности.

Прикро мені, що я змушений сказати дещо про себе самого, — доказати, що пишучи цього листа, не можу мати ніякого особистого інтересу. Я сповнюю тільки обов'язок українського патріота.

Ясно, що греко-католик не може стати Київським Митрополитом, а я не маю ані бажання цього достоїнства, ані фізичної змоги бути в Києві. Незабаром починаю 78-ий рік життя, недугою хронічного запалення суглобів я від 12 літ прикований до крісла, без змоги станути на ноги. Недуга позбавила мене майже всієї влади в правій руці, а кілька разів у році, за кожним разом через кілька тижнів, я зовсім позбавлений влади і в лівій руці. Київський Митрополит мусить бути вибраний із православних чи автокефальних Архиєреїв чи священиків. Коли б він був з'єдинений із Вселенською Церквою, ми всі греко-католики підлягли б йому і я перший радо піддався б його верховній владі.

Та повна злука греко-католицького і українських православних віроісповідань — це справа хіба дальшої майбутности. Вона стала б можливою тільки після довших змагань із обоїх боків — до себе наближуватись і взаємно себе пізнавати. А зближення і взаємне пізнання необхідні для осягнення національної єдности. Те зближення може колись довести до з'єднання, але мусить передовсім усунути взаємні роздори і ненависті, які спричинюють, що українець — українцеві ворог. І ті, що бажають колись єдности, і ті, що її не бажають, почнімо всі працю над помиренням. На такому конечному помиренні багато скористає увесь український нарід, а на повному з'єдиненні скористають більше православні, ніж ми, греко-католики.

З притиском стверджую, що поєднання із Вселенською Церквою не спричинює ніякої потреби відрікатися якогонебудь звичаю, передання чи обряду Православної Української Церкви. Українська Церква нічого не стратила б із тих дібр чи вартостей, які з неї роблять для українців цінну, святу національну пам'ятку минувшини, а зискала б пребагато дібр і сил, які випливають із зв'язків з усіма віруючими християнами цілого світу. Ми, названі греко-католиками, вважаємо себе самих і в обрядових молитвах називаємо себе православними. Маємо ту свідомість, ту певність, що ми не затратили ні одної цінної пам'ятки минувшини і ми нічого не стратили зі святого передання нашого Великого св. Володимира. Струя цього передання перейшла до нас через царгородських патріярхів Йоана Векка і Йосифа та наших митрополитів Ісидора і Григорія чистішою і повнішою від тієї струї передання, що дійшла до наших братів над Дніпром через Нікона і московський Синод. Порівнюймо наші православія, церкви, духовенства, життя релігійне і національне, порозуміваймося, —може переконаєтеся, що мої твердження правдиві. Низкою малих змін, а в останніх часах рішенням Апостольського Престолу ми повернулися в обрядах Літургії до звичаїв нашої Церкви 16. і 17. століття, які були звичаєм Київської Церкви.

Брати, Панове, — у Вас, світської української інтеліґенції, святе передання чистіше, ніж те, що його черпала Україна зі шкіл, ведених петербурзьким Синодом. Ваше православія ближче до православія широких мас українського народу. Те Ваше православія і до нашого ближче. В ньому більше зрозуміння для потреб страждучого від віків поневоленого народу. Хочби Ваша праця над помиренням не довела до повного з'єдинення, вона принесе українському народові велику користь, коли хоч у частині причиниться до національної єдности. А кожен патріот-українець повинен усе зробити, що може в тому напрямі. Сповняючи цей патріотичний обов'язок, і я написав цього листа.

У Львові, дня 3. березня 1942.

АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ в. р.
Галицький Митрополит,
Львівський Архиєпископ.

ЛІТЕРАТУРА І ПОЕЗІЯ

Іван Ковалів

Великдень у Рисохвощі

(уривок з роману „Мандрівки до Рисохвощі“)

Вже більше як тиждень чув я його дивний запах. Здавалося, ніби принесли його весняні вітри, разом із хмарами ластівок, і він тепер міцнішав з кожним днем у тіні лілової дзвіниці.

В саду дрижали вишні, ніби в передчутті квітнення. Найменший пуп'янок на дереві і кожний звук у повітрі, набрякаючи барвінковою тугою весни, здавалося, проростав у нескінченне.

Ах, Великдень! Чи передчували його великоміські гості, розсміяні пані й панове в лиснючих автах, що впадали час-від-часу до Рисохвощі відвідати курорт? Чи нічого не підшепнула їм гарна рисохвощанська церква, що дрижала, ніби розкішне дерево, у вижиданні величного свята?

— Чуєш? — питав мене Горя.

Шум ріки даремно силкувався заглушити дивний голос, що плинув горою, коли тимчасом унизу, в прозорій річній глибіні почалися вже перші великодні хороводи риб.

Ідучи за течією ріки, думав я про Марію. Вже більше як тиждень думав я про Марію. Її великі, зоряні очі не давали мені спокою. З'являлася мені такою, як минулого року вліті, коли, прощаючись, приобіцяла, що приїде на Великдень, — вся в серпанку романтичної таємничости.

Вже від кількох днів ціла наша пачка була на приходстві. Але що з того, що на подвір'ї проходжувалися гордовито кури — щасливі, що вже позносили свої свячені яйця й писанки, а в спіжарні бабуні-шамбелянової, обік шинок і ковбас, холонуло в посмертній славі прибране віночками з барвінку печене великоднє поросятко, — як не було Марії?

В храмі вже від трьох днів ішли приготування. Ціле братство св. ап. Павла вертілося тут, ступаючи навшпиньки і пошепки розмовляючи. Останні порядки добігали до кінця. Дівчата мили св. Олену, хлопці тріпали апостолів і архангелів на корогвах.

— А св. Миколу трішачкою, а не ціпком,—упоминав якогось дебелого парубка старший брат і пасічник Мартин.

Потім, пов'язавши шнурки від дзвонів, щоб котрому не стрілило до голови задзвонити на сам Страсний тиждень, старий Мартин витягнув плащаницю. Час-від-часу водив рукою по закоптілому від кадильниці обличчі і мав вигляд людини, яка даремно силкується відігнати настирливі думки про бджолу, що не дає, як слід, зосередитися на Христовому терпінні.

У сповідальниці пітнів у ризах молодий отець-сотрудник. Мужчини, які підступали до нього, билися в груди могутніми, як молоти, кулаками і були подібні до розкаяних розбійників.

— Признавайтеся, шибеники, хто з вас не ходив ще до сповіді? — питалася, може, десятий раз бабуня-шамбелянова, відриваючись від своїх бабок з родзинками, медяників і перекладанців. Вже третій день переслідувала вона так своїх онуків, гонячи їх валком від тіста до сповідальниці.

Малий Марко викручувався тим, що, мовляв, нічого не має на сумлінні, поминувши той нещасливий слоїк з конфітурами, що його він збив бабуні на Різдво.

Чарівний голос, який плинув без упину горою, додавав людській метушні особливої свіжости. Стежачи за дивовижними хмарами, що пропливали одного дня над Рисохвощею, знову подумав я з неспокоєм про Марію. І раптом на сам Страсний Четвер...

— Чи ти чув, що вже є Марія? — прибіг пополудні задиханий Горя. — Приїхала автобусом! — Відразу пішов я на Старий Замок; якась, подібна до блискавки, сила осліпила мою душу. Одначе Марії не застав дома.

Повертаючись Рисохвощею, приглядався я людському рухові по домах, підстрибам птахів на телефонних дротах і веселій дітворі. Приємний запах тіста мішався з запахом свіжого вапна й молоденької зелені. Кожний переловлений усміх, просяклий світлом усміх щасливої людини говорив мені про Марію...

На Страсті я спізнився. Одначе з боку входових дверей все ще напливав до храму народ. Біля дзвінниці сумно калатали калатала. За пів години ціла Рисохвоща тонула вже в страсному каятті.

Святочний присмерк сповнив церкву. З хорів лунали голоси дяків. Слухаючи розмолених лю-

дей, здавалося мені, ніби чую шепіт заворожених душ. Рисохвоща, впавши навколішки, дрижала в очікуванні величної Містерії.

Було щось нерозгадного в неспокою поморщених, прибитих долею облич старших і в дивній світлості діточих личок, німотно задивлених в осяйний вівтар. Пахло бджолиним воском, що разом із золотом скапував з ліхтарів. Бліді постаті святих, мальовані на стінах, були виснажені й одуховлені. Аскетичні зчорнілі обличчя нагадували привиди, здавалися якимись відлеглими поняттями плоті й форми.

Ніби вся нужда й багатство Рисохвощі зійшлися тут, падаючи до стіп вівтаря. Поруч із кількома жебраками, що приплентались з гостинця, — члени міської ради, багаті брати Гевали і скупий Хватько.

Коло самого входу — між кумоньками — грубий різник Каталай. Дивився зосереджено, як розпалили хлопчиська ватру на старому кладовищі Може, думав у тій хвилині, що повинен би, замість сидіти в церкві, провести з ними всю ніч, скачучи через огонь, щоби спалити всі свої гріхи й провини? Була і панна Паля і кабаллеро Квасниця. Не було тільки п'яниці Онопрія. Розказував потім, що не прийшов на Страсті, бо, пригадавши собі, як мучили жиди Христа, такий його жаль огорнув, що мусів піти до корчми і з розпуки впитися.

Все ще не міг я рішитися, чи ввійти у глиб храму, чи ні. І тоді то, поглянувши в бік сповідальниці, помітив я Марію. Припала навколішки за два кроки від образу Мадонни. Надхненне обличчя Марії мало в собі щось неземного.

— І навіть вона тут? — встиг я тільки подумати.

Раптом пурпуровий промінь, мов стріла, блиснув крізь темряву з боку вівтаря: дідуньо-шамбелян у півжалобному фелоні станув до першого євангелія.

Не вважаючи на пана бурґомістра, який заступив мені дорогу своїм черевом, продираючись ліктями поміж людською юрбою, дістався я нарешті до Марії.

Падаючи навколішки обік неї, помітив я тільки, як вона на мить повернула голову в мій бік. Наші погляди зустрілися. Видалося мені раптом, ніби перед величавим голубим образом Мадонни зацвіли в тій самій хвилині великі містичні троянди суму.

* * *

Коли був у Рисохвощі хтонебудь такий, що заспав із суботи на неділю, то напевно збудив його рано вранці гук моздірів малих шибеників і веселі сколихи дзвонів.

Він ловив своє святкове вбрання, завивав у рушник ковбасу, сир, масло й писанки — і чимдуж біг до храму.

Цілий світ пахне, здається, барвінком і фіялками, коли з рисохвощанської дзвіниці в піднебесному захваті ридають, кидаючись від стіни до стіни, великодні дзвони.

З першим променем ранку вийшла з храму процесія. Попереду кілька світлих вишиваних корогов, далі чотири старші браття з плащаницею, подібні до покірних волів, негідних, щоб на них наложено те неземне ярмо. За плащаницею—кілька маленьких сніжно прибраних дівчаток із квітами, і щойно за ними у світлих ризах під голубим балдахином неба сам сивий дідуньо-шамбелян. Обік нього спітнілий, як завжди, і кругленький отець-сотрудник, а там дяки, братства зо свічами в руках і людська юрба: Воскрес Ісус от гроба.

Відгомони з-над недалеких пасовищ, окутаних ранковими туманами, приносили кінцеві голосівки тієї старовинної літургічної пісні. Під її впливом закам'янілі з суворости обличчя старших братів, здавалося, випогоджуються, а рамена випростуються. Ніби не мертвого, страшного Бога несли вони тепер, але чарівного, осяяного славою Юнака. Він підносився у рахманну голубінь неба. Відтепер вічна його молодість мала очаровувати ввесь світ своєю неземною красою... Три рази обходила процесія святиню серед клекоту калатал і гуку моздірів. Два або три рази стільки благословив дідуньо-шамбелян своїх вірних. За третім разом увійшла ціла процесія до середини святині.

Запах розсипаного барвінку, що по ньому топтались люди, гинув тим разом під хвилями ароматів тяжкого кадила з захристії. По сходах на хори дудніли кроки хористів. Коли нарешті вдарив перший спів, здавалося, що церковна баня розірветься з надміру радости. Маестро Архип Трембіта пітнів, як бібр, силкуючись вдержати хор, який ввесь час хотів із поважного літургічного співу перескочити на мотив веселої гагілки.

З хорів, примостившися біля дяків, бачив я, як хвилювалася людська юрба, як у світлі свіч єдналася візантійська суворість з українськими вишивками. Під образом Мадонни помітив я також Марію. Була в вишиваній блюзочці, важка заплітка зсунулася їй на гарну, струнку шию. Один раз піднесла на хори свої зоряні очі. І тоді то дідуньо-шамбелян проголосив одну з найбільших таємниць із книги Божої мудрости:

— Ен архе ен го льоґос — На початку було Слово.

До храму влетів весняний вітер, якась заблукана ластівка впала крізь вікно на хори. Падаючи навколішки, ловив народ устами відвічну

М. Орест

З книги „Гість і господа“

* * *

Ти звеш мене в блакитне і ранкове,
А я тебе — в безбарвне і вечірнє.
Боюся я: ти стомишся, любове,
І оцвітуть запросини офірні.

А що, коли твій порив не послабне
І буде він, в розкритості невтомний,
Троянд і лілій куриво повабне
В мій вечір посилати безаромний?

Тоді ми зійдемось на дружній грані,
І там розтане вечір мій фатальний.
То буде полудень, доспілість рані, —
Високий, соняшний, непроминальний.

Ф. Ніцше

Сонце заходить

П'ятдесяті роковини смерти Фрідріха Ніцше (1844-1900), що припадають на 25 серпня ц.р., дозволяють, у перспективі минулого півстоліття, безсторонніше розглядати титанічну постать цього, після Ґете, найвпливовішого з найбільших европейських поетів-мислителів 19-го віку — великого речника духової аристократії, що він, правда, в своєму крайньому індивідуалізмі та безкомпромісовій ненависті до вульґаризації та здрібніння духових вартостей, доходив аж до повного заперечення моральних функцій держави, суспільства, Церкви, а проте, саме через свій принциповий антиколективізм (»де держава перестає, там лише починається людина, яка не є зайвою,« — каже Заратустра), жадною мірою не несе тієї відповідальности за сучасні тоталітаризми, яку йому накидали — і тепер іще накидають — соціялісти, намагаючись відвернути увагу від засадничого тоталітаризму Карла Маркса. Сама вже героїчність світогляду Ніцшевого робить його й далі актуальним для наших часів великого іспиту гідности й культури людської, а неперевершений артизм його стилю — зокрема, в його ліричних віршах і в унікальній на ціле европейське письменство філософічно-мітотворчій поемі »Так казав Заратустра« — забезпечує йому непроминущу славу одного з найбільших світових мистців слова.

Володимир Державин

I

Недовго вже тобі терпіти спрагу,
Згоріле серце!
Обітниця віє в повітрі,
До мене подув лине з незнаних уст,
— Велика свіж іде...

Вогненно стояло сонце моє надо мною вполудне
Вас вітаю, що ви йдете,
Ви, вітри неждані,
Ви, надвечір'я свіжі духи!

Чужо і чисто пливе повітря.
Облудним оком
Косо зорить
На мене ніч?...
При силі будь, моє хоробре серце!
Не мов: чому? —

Правду. В хмарах кадила, в запаху зела Слово — чарівне слово — літало понад людськими головами й зринало з глибіні кожної душі.

Марію дігнав я далеко під горою.

— Маріє, — гукав я до неї, — Маріє! Я хотів тобі щось сказати. — Над смарагдовою зеленню ланів клювали жайворонки срібло ранку. Вітер під сколихи дзвонів співав гагілки. Одначе, коли Марія, вижидаючи мене, повернула в мій бік свою голову, зрозумів я, знечев'я, що насправді не маю їй нічого сказати. Я бачив тільки її усмішку і чув ніжний доторк, коли взяла мене за руку, ведучи в світляний ранок, в екстатичну весну моєї молодости.

II

Дню мойого життя!
Сонце заходить.
Вже вод гладінь —
В іскрінні злот.
Тепло дише скала:
Чи добре дрімало вполуднє
Щастя на ній опівденний сон?
Зеленосяйним
Ще грається щастям, його підкидаючи, бура безодня

Дню мойого життя!
Ти вечорієш!
Вже пломеніє око твоє
Півпогасле,
Вже опадає рос твоїх
Слізний капіж,
Вже пропливає над морем білим
Любови твоєї пурпур,
Останнє твоє, борячись, блаженство...

III

Веселосте, злотна, приходь!
Ти — смерти
Солодший над все, претаємний передсмак!
— Чи путь я свою не пройшов забистро?
Тільки тепер, як стопа стомилась,
Мене доганяє твій погляд,
Мене доганяє щастя твоє.

Хвиля лише і гра кругом.
Все, що передше важким було,
Пірнуло в синю минулість, —
Празно стоїть мій човен.
Бурю, плавбу — як забув він їх!
Втонули надія й жада,
Гладко море лежить і душа.

Самотносте с ь о м а!
Ніколи не чув я
Так близько солодку певність,
Так тепло сонців зір.
— Чи лід ще палає вершин моїх?
Легко, срібно, риба,
В далеч мій човен пливе.

Переклав М. Орест

Поль Валері

Зловісне

Поезія Поля В а л е р і (1871-1945), французького академіка і »принца поетів«, що його п'ята річниця смерти припадає на 20 липня ц. р., здебільшого визначається символічно-образним трактуванням філософічних проблем у бездоганному клясицистичному викладі. Проте трапляються в нього й вірші з актуальною тематикою, відповідно до його публіцистично-політичних есеїв, що в них він, один із перших, привертав увагу на загрозу деґрадації західньоевропейської культури, вказував на можливість її цілковитого знищення і ще 1927 р. прийшов до гіркого висновку про майбутню долю західньоевропейських демократій: »Европа очевидно прагне бути під управлінням американської комісії і ціла її політика скерована до цього.« Втілення і охоронець найшляхетніших традицій французького письменства, непримиренний ворог всякої нівеляції, вульґаризації та знеосіблення, Валері і впродовж німецької окупації Франції не пактував ні з національним ворогом, ні з суто деструктивним (як він завжди обстоював) комунізмом та совєтофільством. Подаємо тут його вірш »Зловісне«, що в символічному образі приреченого на загибель корабля, пророкує наступну катастрофу західньоевропейської цивілізації з її автоматизмом думок і почуттів, механізацією свідомости і постійним зростанням нігілістично-деструктивних чинників, що орієнтуються на — зрозуміло, який саме — »Схід«.

Переклад має на меті якнайточніше відтворити образи й мотиви оригіналу, а заради того допускається певних вольностей ритму та римування.

Котра година б'є в борт скаралупи
Великим цим ударом — долі крах?
Котра з потенцій невпізнанних тупа
Крізь такеляж по смерти кістяках?

На голім деку спадні смерчу сили
Змиває пах життя й вина й вини:
Море здіймає й риє знов могили,
Сама вода трясе та повнить тьми.

Людина гидосна, серце з борні й з криз,
Пияк чудний, заблуканий в морях,
Чия блювотина на кораблі скрізь
З муками пекла душу примиря,

Людина вповні, „я" тремтить і лічить —
Заясний мозок, здатний на момент —
Коли в тривалості мікроскопічній
Час зломиться, неначе інструмент...

Будь проклят кнур той, що тебе оснастив,
Гнилий ковчеже, де баляст кишить!
По тюрмах всякої створіння масти
В смерть скерувать на Схід тебе спішить...

Безодня й я складаємо машину,
Яка жонґлює споминами хмар:
Я бачу матір, філіжанки з Хіни,
Повію на рудім порозі в бар;

Бачу Христа прип'ятого до щогли!...
Він в вирі потопа — і вірних сонм;
Криваве око світ на протокол ллє:
„Загинув корабель з людьми й майном..."

Переклав В. Державин

Л. Лиман

Европа 1939 — 1945

Нехай приходить мати чи дочка!
Чужими стали ревнощі і сльози.
І я здолаю хмелем коньяка
Вже непотрібну витриманість пози.

З чужих країн вже телеграм не жду,
І через тиждень упаде країна.
Всю ніч зривав безсмертники в саду
Безумний привид втраченого сина.

Лишу Тобі, господарко брудна,
Червоним ранком гроші і хороми
І зненавиджу випиту до дна
Останню ніч безсонної утоми.

У міністерстві кінчить все ханджа;
Палац зотліє, замкнутий тобою;
Подай, прощаючись, пістоля чи ножа—
Надійних друзів бурі і спокою.

ФІЛОСОФІЯ

Володимир Державин

Ексистенціялізм Жана Поля Сартра і джерела його етики

Ніхто не може визначити, де починається оте існування, про яке він говорить, або в чому полягає його сутність чи поняття.

Вільє де л'Іль-Адан
(Майбутня Єва, УІ, 8)

На сьогодні прийнято виводити ґенеалогію французького ексистенціялізму, через німецький ексистенціялізм М. Гайдеґґера і К. Ясперса, з релігійної філософії видатного протестантського мислителя Серена Кіркеґора (1813-1855), що обстоював був іще за середини минулого сторіччя примат життя чи то „існування" як такого супроти „світового духу" та решти метафізичних абстракцій геґеліянства, і то під гаслом: „абстракція є позбавлена інтересу; існування є найвищим інтересом для існуючого". Мовляв, від Кіркеґора прямий шлях веде до християнського ексистенціялізму Ясперса і Ґабрієля Марселя (з її тезою, що людина, вияснивши собі правдивий сенс своєї „ситуйованости" — свого становища у всесвіті — пізнає фраґментарність свого існування та його сповнення в ідеї Бога), а так само й до християнської історіософії Н. Бердяєва, що вбачає гідність і виправдання існування людського в тій співучасті, яку людина ніби бере в „космічній", божеством твореній історії людства; тимчасом інший, атеїстичний і песимістичний різновид ексистенціялізму, абстрактно сформульований Гайдеґґером, приводить до вчення Жа

на Поля Сартра про невизначене існування, як вихідний пункт активного протидіяння людини абсурдові та недоречності отієї „космічної реальности“ всесвіту.

З формального боку ця схема походження Сартрового ексистенціялізму може бути слушною (хоч на сьогодні вона лишається дискусійною); проте вона фактично іґнорує етично-світоглядову сутність відповідної філософії, її, сказати б, динамічний первень*) — іґнорує їх так само, як це, приміром, роблять спроби вивести історичну ґенезу песимістичного вчення Шопенгауера про світову волю з волюнтаристичних елементів фіхтеанства: саме етичний чинник, що виразно домінує так у Шопенгауера, як і в Сартра, зводиться тим самим до формально другорядної альтернативи, яку начебто можна розв'язувати і позитивно, і неґативно, без принципового порушення фундаментальної системи понять. Але це значить — розглядати філософічне вчення з погляду формально-дискурсивної техніки її будови: погляд непозбавлений, сам із себе, певного спеціяльного інтересу, проте принципово нездатний пояснити ні культурно-історичну ґенезу будьякої філософії, ні її внутрішню цілість та проблематику.

Основна метафізична теза всякого ексистенціялізму полягає в приматі та пріоритеті чистого невизначеного існування людини (її „ексистенції“ чи то, як каже Гайдеґґер, „того буття, про яке йдеться тому, хто є“) супроти її ж таки сутности чи то „есенції“: мовляв, людина насамперед „існує“, як чисте існування, неприступне для формально-лоґічної аналізи і вільне всякої ближчої кваліфікації. „Існування ніколи не можна вхопити онтолоґічно, як випадок і примірник якогось роду того, що є як наявне“ (Гайдеґґер). Це є буття, яке „навіть не є тим, чим воно є, а просто є“ (Сартр). Очевидно, що ця метафізична аксіома, зрештою, аж ніяк не нова для німецької психолоґії,**) надається до вельми різноманітних висновків етичного змісту. Проте, в сполуці з атеїзмом, вона сливе неминучо призводить або до нігілізму (як от в атеїстичному варіянті буддизму), або ж, як у Сартра, до антропоцентричного індетермінізму. Сартр каже (в популярній розвідці „Ексистенціялізм є гуманізмом“):

„Атеїстичний ексистенціялізм робить із неіснування Бога той висновок, що є істота, яка існує, не бувши детермінована вищим волінням; оця істота і є людина. Людина, насамперед, є; вона натрапляє на себе саму і на світ, і надає собі згодом сенсу. Якщо людина, як її розуміє ексистенціяліст, не надається до визначення, то це тому, що вона спочатку взагалі не є чимсь. Вона буде чимсь лише в дальшому, і буде такою, якою вона себе створить. Отже немає природи людської, бо немає Бога, щоб її накреслити. Людина є тільки такою, якою вона себе мислить — і не лише такою, а якою вона себе мислить по існуванні, якою вона себе хоче по вступі до існування; людина є нічим іншим як тим, чим вона себе робить“.

Варт зазначити, що в цьому зведенні людської особистости до самого лише наслідку людського чину, концепція Сартра збігається з ученням буддизму про „карму“:

„Люди не є реальні істоти, що блукають між народженням і смертю самі з себе, і так само немає й керівника, що спонукує їх робити це, а це їхні власні чини призводять до таких наслідків... Наше теперішнє життя є відбитком минулих чинів. Люди розглядають ті відбитки як їхнє реальне „я“. Люди уявляють собі, що їхні очі, носи, вуха, язики та тіла, а так само й їхні сади, ліси, маєтки, доми, служники та служниці є їхньою власністю; але насправді це лише наслідки нескінченно породжувані незліченними чинами“ (Kuroda, Outlines of the Mahayana).

Зрештою, вчення про карму становить невід'ємну складову частину майже кожної індійської філософічної системи — в буддизмі воно лише доведене до цілковитої консеквентности. Проте, збігаючись з буддизмом у тому, що людина принципово не залежить від зовнішнього світу, Сартр розходиться з ним у тому, що він не визнає в зовнішньому світі жадного сталого „космічного ладу“. Тим самим зовнішній світ назавжди лишається „недоречним“ і „абсурдним“ для індивідуальної свідомости (а ніякої іншої свідомости, мовляв, немає). „Буття в собі“ зовнішніх речей і „буття для себе“ людської свідомости жадним способом не творять синтези або метафізичної єдности, і емпірична психіка людська немов розпинається, в переживанні теперішнього, між свідомістю майбутнього, себто того, чого ще немає, і свідомістю минулого, себто того, чого вже немає: „Людина насамперед існує — це значить, що вона насамперед є тим, що кидає себе в майбутнє і що є свідоме себе в плянуванні себе в майбутньому“ (Сартр). Майбутнє є цілковито індетерміноване; бо детермінізм є, за Сартром, лише методою систематизації минулого, себто вже неіснуючого. „Насправді, — каже Сартр, — немає суперечности між

---

*) „Пов'язані між себе в пляні орґанізованої філософії, Гайдеґґер і Сартр різняться первісним надхненням, що з нього народилась їх рефлексія“ (J. Cuisenier, NEF 1946, ч. 20).

**) „Отак вже Ліпс підкреслював, що людина не має природи в тему сенсі, як інші істоти мають сталу природу, а встановлює її лише в своїх ставленнях до чогось. А це веде назад до вчення Дільтея про історичність людини“ (O. Fr. Bollnow, Ztschr. f. philos. Forschung II, 237).

обидвома передумовами чину, які полягають у тому, щоб чинник був вільний, і щоб світ, в якому він діє, був детермінований... Свобода є структурою людського чину і виявляється лише в самозобов'язанні. Детерміністм є уділом (зовнішнього) світу".

Первісно незалежний від свідомости всесвіт збуджує людину до діяння: людина протестує проти абсурдности всесвіту самим вже своїм існуванням; бо тим самим, що вона існує, вона повсякчас переходить (сказати б, виривається) з минулого в майбутнє, себто реалізує свою неодмінну і неминучу свободу, безперестанно творячи — або, як Сартр маркантно висловлюється, „вигадуючи" чи то „винаходячи" — себе саму, на основі свого вільного вибору — вибору, власне кажучи, метафізичного, бо він не збігається з повсякденним бажанням чи волінням, а лежить вже в основі всякого вольового акту, як створений самою людиною первісний „проєкт" або праобраз самої себе. „Бо, — каже Сартр, — те, що ми звичайно розуміємо під волінням, є свідомим вирішенням, яке для більшости з нас слідує за тим, чим кожен сам себе зробив. Я можу хотіти прилучитись до якоїсь партії, написати книгу, одружитись — все це лише вияви первиннішого й спонтаннішого вибору, ніж те, що звуть волінням... Вільний вибір, що ним людина вибирає себе саму, є цілком тотожній з тим, що звуть долею людини". Від зовнішніх речей та їх стосунків — від „буття в собі" — людина, суттю, залежить лише тією мірою, якою вона сама воліє вважати себе за залежну від них. Засадничо людина є всемогутня. „Самовідданість людини боротьбі, — каже Сартр, — стверджує в її власних очах панування духу людського над абсурдним всесвітом" — отже саме стверджує, а вже не здійснює, бо воно заздалегідь є здійснене самим вже існуванням людини. Всяка поразка людини є, суттю, поразка добровільна, і людина несе цілковиту та неподільну відповідальність не лише за все, що вона робить та відчуває, а й за все, що з нею робиться або трапляється. Як каже одна з дієвих осіб Сартрового роману „Відрочення", „морської хвороби зазнають, лише коли згоджуються зазнати її". Це, мовляв, ніяка не „переоцінка вартостей", а проста констатація дійсности: людина не може не виконувати акту вільного вибору, бо людська свідомість, оте „буття для себе", є не що інше, як нескінченно поновлюваний акт вільного вибору: „поза тим, що ми сприймаємо в людини, я не бачу нічого — нічого! — крім свободи". Як чистий акт — акт вибору — свідомість є в постійному русі, в постійному заперечуванні і перебуванні себе самої; за виразом Сартра, „вона є тим, чим вона не є, і не є тим, чим вона є". Як безнастанне визволення себе з-під емпіричного тиску зовнішніх речей, вона є засадничо тотожня з свободою як такою. з самим поняттям свободи.

З другого боку, свідомість людська, чи то „буття для себе", постійно прагне об'єктизуватись (або, як Сартр образно висловлюється, „заокруглитись" та „загуснути") аж до стану „буття в собі", інакше кажучи — „стати тим, що релігії йменують Богом"; а тим самим вона зазнає внутрішньої суперечности, скільки вона є чистий акт, що не може перетворитись на будь-який остаточний стан, набути субстанціяльности. Людина не може „бути" самою собою і не може пізнати саму себе, бо її „я", як чистий акт, є трансцендентне супроти її власної свідомости: „я" не може пізнати само себе зсередини, так само як не може пізнати й зовнішніх речей зсередини. „Людина є майбутнє людини" — формула, що зовнішньо нагадує вчення Ніцше про надлюдину, проте має ґрунтовно інший сенс; бо, за Сартром, людина навіки лишається своїм власним майбутнім, ніколи не реалізованим субстанціяльно. Скільки, за Сартровим формулюванням, Бога немає і неповинно бути,*) то через це й людина онтологічно не є Бог (бо й вона не може бути тим, чого неповинно бути); проте космічна функція божества належить людині. Перефразуючи Декарта, Сартр каже, що „людина є достатня засада існування всесвіту"; бо ж, як казав давній Протаґора, „людина є мірою речей — мірою буття того, що є, і мірою небуття того, що не є"; інакше кажучи, „немає іншого універсума, крім людського універсума, крім універсума людського я" (Сартр).

— — —

Отже, це є, не лише за засновками своїми, а й за принциповою лінією арґументації, доктрина, вкладена Достоєвським, в романі „Біси", в уста Кіріллову — вчення про „чоловікобожжя", як безпосередній висновок із заперечення існування божого, і про абсолютну свободу, як атрубут божественности людини (в Достоєвського терміни „свобода" і „сваволя" вживаються як однозначні): „Якщо немає Бога, то я — Бог", — каже Кіріллов у розмові з Петром Верховенським (част. III, розд. 6), і далі:

— Якщо Бог є, то вся воля — його, і з волі його я не можу (вийти). Якщо немає, то вся воля моя, і я зобов'язаний заявити сваволю.

— Сваволю? А чому зобов'язані?

— Тому, що вся воля стала моя. Невже ніхто

---

*) „Навіть якби був Бог, це нічого не змінило б; така наша позиція. Це не значить, що ми припускаємо, що Бог є; але ми вважаємо, що питання не в його існуванні. Людина повинна віднайти саму себе і переконатись, що ніщо не може врятувати її від неї самої — навіть якби був слушний доказ існування божого."

на всій плянеті, кінчивши Бога і повіривши в сваволю, не наважиться заявити сваволю в найповнішому пункті?... Я три роки шукав атрибут божества мого і знайшов: атрибут божества мого — Сваволя! Це все, чим я можу в головному пункті виявити непокірність і нову страшну свободу мою. Бо вона дуже страшна. Я вбиваю себе, щоб виявити непокірність і нову страшну свободу мою.

Отже, людина є зобов'язана „заявити свою сваволю" (в Сартра це зветься: „людина є засуджена бути вільною") — свою нічим не обмежену і не зумовлену свободу, що робить саму людину такою, якою вона бути повинна, а тим самим творить і всі системи вартостей.*) Концепція Кіріллова становить найконсеквентніший антропоцентричний індетермінізм.

Немає сумніву, що твори Достоєвського Сартрові відомі; є й інші пункти залежности Сартра від Достоєвського, як от вплив „Леґенди про великого інквізитора" на постать Юпітера в Сартровій драмі „Мухи"**) — але вони менш показові. Проте, саме на Достоєвського Сартр посилається лишь зрідка; щоправда, навівши якось відоме речення Достоєвського „якби Бога не було, все було б дозволене", Сартр оголошує його вихідним пунктом свого ексистенціялізму. Але здебільшого Сартр воліє виводити свою філософію з Декартового „мислю, отже існую" — мабуть не з більшим правом, ніж це робив колись матеріяліст-механіцист Ляметрі. Справа в тому, що Достоєвський подає в „Бісах" антропоцентричний індетермінізм Кіріллова, як концепцію демонічну, і не лише засуджує її апріорі з християнської етично-релігійної позиції — „бо всі моральні первні в людині, **залишеній на самі лише свої сили,** є умовні",†) а ще й демонструє на постаті Кіріллова, по-перше, що та його філософія повинна логічно призвести до зовнішньо нозумовленого, цілком спонтанного самогубства (бо це й є, очевидно, найбільший вияв абсолютної свободи супроти самого):

— Я зобов'язаний застрелити себе, тому що найповніший пункт моєї сваволі — це вбити себе самому.

— Та ж не сам лише ви себе вбиваєте: багато є самогубців.

— З причиною. Але без усякої причини, а тільки для сваволі — сам лише я... Вбити іншого буде найнижчим пунктом моєї сваволі. І в цьому ти весь. Я не ти: я хочу найвищий пункт і себе вб'ю.

По-друге, саме на постаті Кіріллова Достоєвський демонструє, що таке самогубство є протиприроднє і для людини, доки вона лишається людиною, нездійсненне: адже Кіріллов, намагаючись убити себе згідно з власним проґрамом, божеволіє з жаху, і хоч нарешті поповнює самогубство, але вже в цілком патологічному стані; таким чином ніякого „вияву сваволі" фактично не відбувається.

Отже, ті ідеї, що в Достоєвського лежать в основі спростування антропоцентричного індетермінізму і використовуються для зведення його до абсурду, Сартр почасти переймає для позитивного уґрунтування того ж таки, суттю, антропоцентричного індетермінізму, але, зрозуміла річ, без неґативних висновків Достоєвського і, наскільки бачити, без серіозної спроби спростувати ті висновки. Проблема самогубства (яке, за філософією Кіріллова, є найдрастичнішим подоланням ідеї Бога, скільки „Бог є біль страху смерти") — ця фундаментальна проблема трактується в Сартра дещо невиразно. Якщо судити за його белетристичними творами, Сартр схильний не відкидати самогубства вповні, але й не визнає його за „найкраще" розв'язання проблеми. Цікаво, що й серед інших чільних репрезентантів ексистенціялізму в белетристиці та драматурґії немає одностайного ставлення до самогубства: приміром, Камюс, що якось комбінує свій суто ексистенціялістичний міт про Сизифа (як символ фатальної марности, але разом і високої гідности прагнень людських) із своєрідним неотолстовством свого роману „Чума" — безперечно, відкидає самогубство, тимчасом як Ануї ґльорифікує його — так у формі цілком добровільного мучеництва своєї Антиґони, як і в чистому вигляді в „Евридиці".

Конкретні соціяльно-політичні висновки, що їх Сартр намагається вивести з свого антропоцентричного індетермінізму, жадною мірою не імпонують: вони чи не скрізь забарвлені псевдодією „революційности", отже не заслуговують, як на нас, найменшого інтелектуального інтересу: збереження суспільства людського, соціяльна справедливість та правдивість, вселюдська солідарність і тому подібний набір більш-менш порожніх фраз. Парафразуьання Кантового „катеґоричного імперативу" („ніщо не може бути добром для нас, якщо воно не є добром для всіх") так само не рятує ситуації. З етичної суті ексистенціялізму все це аж ніяк не випливає, так

---

*) Порівн.: „Сама лише моя свобода є уґрунтування вартостей..... і ніщо, геть ніщо, не може виправдити, якщо я визнаю ту чи іншу вартість або критерій вартости" (Сартр).

**) Див. E. Vietta, Hamburger Akadem. Rundschau 1948, ч. 9-10.

†) Матеріяли з „записних книжок" до роману „Біси" (Бесы, Берлин 1921, т. II, ст. 424). — Достоєвському йдеться тут насамперед про спростування можливости автономної та раціональної етики, бо, мовляв, „моральні первні даються (лише) релігійним об'явленням (откровенієм)" (ст. 422).

само як не випливають із неї і численні відхили Сартра то в бік геґеліянства, то в бік соціологізму (зокрема що до гаданої соціяльної зумовлености літератури), то в бік фройдизму (зокрема в сексуальній проблематиці, а також у проблематиці естетичної фантазії, яку Сартр схильний трактувати як творення марних — бо тимчасових — ілюзій). Основної непослідовности Сартра (супроти консеквентного „зведення до абсурду" ідеї чоловікобожжя в „Бісах" Достоєвського) весь цей довільно сполучений з екзистенціялізмом конґльомерат внутрішньо чужих концепцій — аж ніяк не виправдує.

— Що робитиме ваше суспільство (суспільство в драмі Сартровій „Мухи", присвяченій проблемі колективної провини), позбавившись нарешті своєї віри та почуття провини? — спитав якось Сартра німецький літерат В. Ґуґґенгаймер.

— Це дуже просто, — відповів Сартр, — воно здійснюватиме соціяльну демократію.

— Навіщо, — сказав Ґуґґенгаймер, — коли самогубство здійснює свободу людську так само консеквентно, а може й ще консеквентніше!

Достоєвський, напевне, сказав би те саме — хіба-що ще саркастичніше.

— — —

Втім, не підлягає найменшому сумніву, що Сартрів екзистенціялізм, остаточно сформувавшись, як філософічний світогляд, за німецької окупації, чималою мірою збуджував французьку інтеліґенцію до збройної та конспіративної — вельми кривавої — боротьби проти чужинця і істотно прислужився національно-визвольному рухові.*) Справа в тому, що коли сартризм є світогляд песимістичний (зрештою, це ще питання дискусійне, і сам Сартр вважає свою філософію — як „філософію чину" — за оптимістичну), то це, в усякому разі, песимізм дуже динамічний, ба навіть героїчний. Само вже постійне підкреслення цілком вільного — за всяких умов — вибору та цілковитої відповідальности людини за все, що з нею трапляється, без найменшої можливости виправдальних обставин — містить у собі щось подібне до римського стоїцизму:

„Якщо Бог не існує, то ми не маємо поза нами жадних вартостей, жадних заповідей, що виправдували б нашу поведінку. Тож не маємо ні за нами, ні перед нами, в світлому царстві вартостей, жадних виправдань чи вибачень. Ми є самі, без вибачень. Оце є те, що я хочу виразити словами: людина є засуджена бути свобідною. „Засуджена", бо вона не породила сама себе, а проте „свобідною", бо вона, бувши раз кинена в світ, є відповідальна за все, що вона робить" (Сартр).

„Далеко від того, щоб відсутність Бога дозволяла всяку розгнузданість; якраз навпаки—саме через те, що людина є кинена на землі напризволяще, її чини є самозобов'язаннями остаточними, абсолютними; вона несе відповідальність за світ, що становить твір не чужої якоїсь моці, але її самої, і де нотується так її поразки, як і її перемоги" (Сімона де Бовуар, Temps Modernes, 1947).

Вчення Сартрове про сумнівність та ірреле-вантність зовнішніх наслідків активного діяння *) робить те діяння справді героїчним; бо що ж може бути героїчнішим за боротьбу принципово безнадійну? Так, принаймні, відчувають французи. Для інших націй це, можлива річ, менш самозрозуміло, а надто — в Центральній Европі, де навіть національні еліти ґрунтовно призвичаїлись ототожнювати свою симпатію до тієї чи іншої справи з певністю щодо її шанс на успіх. В суспільстві, де раз-у-раз доводиться чути: „треба думати так, а не отак, бо ж інакше нам не лишиться жадної надії" — в такому поспіль зачумленому утилітарним праґматизмом суспільстві героїчний песимізм є тією самою мірою незрозумілий, якою воно є для нього негідне поваги. А колись Фрідріх Ніцше добре розумів імпульсивну дієвість свого недалекого від сартризму вислову: „Якщо тобі не вдалось життя, то вдасться смерть".

Швидкому поширенню та політичній чинності Сартрової філософії чимало сприяв і її гаданий ірраціональний характер. Це потребує деяких пояснень.

Не само лише письменство, а й уся громадська та моральна думка Европи і Америки перебувала за двадцятиріччя між двох воєн під знаком волюнтаризму, під знаком примату волі супроти разсуду (себто раціонально-дискурсивного мислення), нарешті — в атмосфері недовіри до мислення взагалі. Здається, ніколи ще в історії людства принаймні, в історії европейського людства — елементарне уявлення про людину, як істоту, що керується в учинках своїх розумом (протилежно до тварин), не зазнавало досі такої скептичної критики, такої іронічної оцінки.

Це почалось було не тільки взадовзі перед першою світовою війною, а й перед славетною межею сторіч — перед тим „кінцем віку", що його культурна еліта Західньої Европи ще довго пригадуватиме, як золоту добу свого неперевершеного інтелектуально-морального рівня та

*) Цього не заперечують ні французькі католики, ні такий неприхильний до сартризму учень К. Ясперса О. Фр. Больнов (Zeitschr. f. philos. Forschung, II, 233).

*) „На те саме сходить — чи сп'янятись насамоті, а чи керувати народами" — афоризм зовсім неначе з Марка Аврелія!

мирного добробуту. Волюнтаризм Вунта, праґматизм Джеймза, інтуїтивізм Берґсона — з різних вихідних пунктів та по-різному, проте однаково радикально заперечували панівну ролю формально-лоґічного мислення в життєвому процесі людському. Але ті філософічні течії найщільніше пов'язані були з оптимістичним ставленням до життя як такого, з дещо наївною певністю, начебто життєвий процес вже сам із себе „розвивається" так досконало, що втручання лоґічної думки може лише пошкодити (та й те ненадто ґрунтовно). Від 1914 року це засадничо змінилось.

Вибух, хід, а зокрема наслідки першої світової війни принесли розчарування всім — і переможцям і переможеним, і парляментаристам і революціонерам, і колективістам і нон-конформістам. Чи не всі раціонально складені розрахунки виявились хибними; і переважній більшості ідейних течій, напрямів, ґруповань довелось мовчки, а то й публічно, визнати, що перед 1914 роком вони ґрунтовно помилялись — а цього людина визнавати не любить. Як слушно сконстатував колись Ляроншфуко, „всі скаржаться на слабу пам'ять, а ніхто не скаржиться на слабий розсуд". Замість визнати хибність свого власного, пихою та пристрастям отруєного мислення, людина — чи громада — що зазнала фіяска, радше виголошує, що раціональне мислення взагалі неспроможне вхопити сутність життєвих справ, що мислити лоґічно та помилятись — це те саме. Небистрий розум скрізь є схильний піддавати сумніву, у випадку поразки, не міру власної бистрости, а вартість розуму взагалі.

Тим-то за 20-тих і 30-тих років у Західній Европі склалась інтелектуальна атмосфера, що в ній філософічний раціоналізм не міг сподіватись жадного успіху серед ширшої — нефахової — інтеліґенції. Сартр безперечно враховує це і майстерно спромагається надавати своїм філософічним творам ілюзійного ірраціоналізму; саме ілюзійного — бо насправді хід думок у Сартра цілком раціональний, а окремі непослідовності, софізми та лоґічні помилки ніякого ірраціоналізму не утворюють. Але в формі свого викладу Сартр уміє так влучно оперувати блискучими парадоксами і навмисними паралоґізмами, що навіть кваліфікований читач має подеколи враження чогось ірраціонального — враження цілком хибне, але багато кому приємне. Таким чином, характеристичний для західньоевропейського та американського письменства 30-тих років резиґнаційно забарвлений і більш-менш песимістичний активізм типу Мальро або Гемінґвея — мовляв, людина повинна скрізь активно ставитись до т. зв. „реального життя" і брати в ньому певну відповідальну участь за всяких умов та за всяку ціну, хоч те її діяння ніколи або майже ніколи ні до нічого позитивного не призводить — той активізм знайшов собі в концепціях Сартра належне філософічне уґрунтування, до того ж саме в найбільш бажаній формі викладу. Внутрішньої вартости Сартрового екзистенціялізму це, самозрозуміло, не змінює.

Проте жадна з його менш поважних рис не дозволяє нам іґнорувати очевидну внутрішню спорідненість цього войовничо антимарксистського і консеквентно ідеалістичного, героїчно забарвленого антропоцентричного індетермінізму не лише з відповідним німецьким героїчним антропоцинтризмом — з ніцшеанством, але й з новою українською етикою героїчного антропоцентризму, якої первні знаходимо у Франка, а повне оформлення — в прометеїзмі Лесі Українки і в „траґічному оптимізмі" так званого вістниківства, зокрема в поезії Ольжича, і яка, почасти через належне узгляднення занедбаного в екзистенціялізмі естетичного чинника, почасти й з інших причин, деякі з поставлених у ніцшеанстві й сартризмі проблем розв'язує значно елеґантніше і переконливіше. Але те вже виходить поза тематичні межі цієї розвідки.

„Біда не втім, що ми маємо демократію, а трагедія наша й нещастя втім, що ми маємо лише демократію. Що ми маємо тільки сили поступові й руйнуючі, а не маємо власних національних сил здержуючих та будуючих."

В. Липинський

* * *

„Ми не знаємо, яку долю Бог судив Україні... Але інстинкт і розум, дані нам од Бога; кажуть нам, що тільки в боротьбі за своє незалежне існування Земля наша Українська зможе витворити свою власну постать на хвалу Того, Хто творить усе існуюче — існуюче тому, що сильне — а сильне тому, що моральне й розумне."

В. Липинський

Newfryingpan

Зі щоденника людини, що її оточення не розуміє, не хоче або й не може розуміти

7. 6. 50.

Що Церква грає величезну ролю в житті народу й держави, — доказує невдала комуністична спроба в Совєтах перейти над Церквою — як явищем віджилим, а тому й шкідливим — до порядку денного.

З бубнами, фанфарами й несамовитим вереском рушив леґіон безбожників на російську православну Церкву.

І хоч Церква та далеченько таки відійшла від „чистої діви",[1]) обернувшись у московському „теремі" в царську рабиню-прислужницю, однак, під тим кесаревим намулом було таки щось і від „Божого", що й не дало брамам пекельним її подолати й ось так зі світу звести.

Рогатий був цим заскочений!

Люто розпалившись за невдачу, він — за старим московським приписом: „Нє митьйом, так катаньєм" — своїх бісиків до неї підпустив і, залицянками-обіцянками-цяцянками вербо-грушковими, її своєю підліжницею зробив.

Ось так, замість весілля Ягняти, пророкованого Іваном Богословом,[2]) відбулося весілля ЦАПА...

А в кару за пручання попереднє ЦАП підліжницю ту поцілунками своїми юдиними — марксівською діялектикою наказив.

Там, де тортури були безсилі, переміг шмат гнилої ковбаси...

Від нас, із Києва золотоверхого, пішла на Північ віра іздревле-благочестива-православна, щоб там через князівський Суздаль, царсько-татарську Москву й фіно-німецько-імперський Петербурґ, у „Кікімори" пошившись,[3]) до безбожницького комуністичного лупанару докотитися...

„І світло свічника вже не буде світити в тобі, і голос молодої вже не буде чути й у тобі. Бо купці твої були земні вельможі, бо твоїм ворожбитством були зведені всі народи."[4])

І підліжниця та розносить своєю розпустою цапову хворобу по цілому світі... Ось вже й наше національно-церковне тіло ріжними болями сиґналізує про наявність у ньому отруйних пранців.

Де ж ті ліки, ті цілющі джерела, що нас од пранців тих спасти можуть?

Треба навіть не до джерел, а праджерел іти, а не пити з засмічених бігом часу мертвих рукавів і калюж, дарма, що над їх збудуванням цілі покоління українських філімоновичів-прокоповичів потрудилися!

І ось тут звертають на себе увагу слова, сказані в зовсім іншому пов'язанні, а проте дуже важливі й цінні для знайдення дороги до праджерел.

Дмитро Чижевський, людина оригінальної й глибокої думки, у своїй статті „Сімнадцяте сторіччя у духовій історії України"[5]) між іншим писав таке:

„Згадаймо й про те, що, коли не утворювало основного змісту українського духового життя XVII сторіччя, то все таки було однією з духових „домінант" часу, з панівних мотивів подій — про релігійну боротьбу (які б провідні сили, національні, соціяльні, поруч з суто духовними, за нею не стояли).

І в ній помічуємо те саме дивне сполучення прагнення до нового й старого разом. З обидвох боків — православного й католицького — бачимо те саме — невпинне творення нового, нові церковно-політичні комбинації, постання нових установ, нових форм церковного життя. Але обидві ворожі сторони повні тією самою пошаною до старини, вірять у те, що вони не лише творять нове, а — й може насамперед — „відновлюють" чи „поновлюють" „прастаре", однаково, чи це „прастаре" — суто українська традиція, як гадають про своє становище православні, чи це повернення до ще старшої християнської традиції, що в Україні її забули або занехали, як думають про зміст своїх устремлінь католики. І чи не найпитоменніша для синтетичного духу часу та нова течія, що постає в тягу боротьби — „грецький католицизм" (унія), в якій дійсно елементи нового й старого сполуче-

---

[1]) Ап. Павла, 2. Лист до Коринтян, XI, 2.

[2]) Об'явлення, XIX, 7.

[3]) Як продукт сумішки візантійщини з хлистовщиною (Н. Бердяєв).

[4]) Об'явлення, XVIII, 23.

[5]) „Арка", 1948, 3-4.

ні з подивугідною сміливістю — в культурі, в ідеології, у ставленні до обидвох церковних осередків тяготіння — Царгород уй Риму..."

Хіба ми не стоїмо в обличчі нового зриву, нового звільнення? Тоді — від Польщі, тепер — від Москви. Хіба дух нашого часу не синтетичний?

Хіба не стоїмо й ми напередодні Великої Синтези?

Тому, дай нам, Боже, „подивугідну сміливість" наших предків з ХУІІ сторіччя у підготові нашого державного відродження на кону загального Відродження Людини, як Божої дитини!

Д. Чижевський пише далі про козацьке барокко:

„Людина барокка не лише прагне нового, зміни, оригінальности; вона не має страху перед новим. Але поруч із цим, людині барокка питома глибока пошана, повага до старини, до традиції, в якій барокко вбачає й шукає вічне, неперехідне; пошана, що мусить вести до збереження старого..."

Це саме те, що нам тепер потрібне!

Є щось символічне в убивстві московським православ'ям (під вождівством й за вказівками Єресіярха) українського католицизму на розгранні України й Европи, на рясно кров'ю українською политій Галицькій Землі...

Каїн і Авель!

„Що ти зробив?! Голос крови кричить до мене від землі" [6])

Голос крови кричить і до нас і вимагає від нас відповіді на питання: Що таке був і є український католицизм — чи байстря від необачного українсько-польського стрибка у гречку, чи ж леґітимна дитина України й її Духа прадавнього?

Розгортання українського католицизму в історії України дають нам на це ясну, недвозначну відповідь: український католицизм був і є **творчим** суто українським явищем, дарма, що дехто (зокрема Польща) пробував і собі з того явища профіт мати.

Український католицизм вдержав при українському пні його західню галузку й надхнув її духом „Слова о полку Ігоревім".

Москва це розуміла куди краще за багатьох вайлуватих земляків наших, а тому, як тільки слушна нагода підійшла — за старим своїм приписом — розправилась із небажаним інтрузом у православний світ: камінь на шию і в воду!

А для запаморочення наших вайлуватих земляків пущено прекрасну аґітку: „східняк — західняк", що, перелицьоване на „націоналістичну" церковну нуту, з казальні звучало: „Ні під Рим, ні під Москву!".[7]) „Ні під Москву!"—це для дурноватих, бо однаково ціла соборна Україна в московських лабетах міцно притримана, тут важливо, щоб „ні під Рим!" у такому вигляді в українські голови прошмуґлювати.

Кров Авеля кличе до нас, щоб ми виразно відмежувалися від Каїна, і не тільки на словах, за якими ховається „достоєвська" ненависть, але й чинно. Бо цього вимагає від нас наша доба й наша в ній боротьба за власну державу і проти всіх її ворогів і недругів, у першу чергу проти комунізму, зокрема в його сталіно-московському виданні.

І не може бути тут місця для гнилуватого компромісу ні назовні, ні внутрі. **Має бути сувора чіткість ліній.** „Або-або" — Великого Богдана у стратеґії, хоч у іншій, ніж у нього, тактичній оформленості.

Тому невільно нам белькотати про єдність усіх без виїмку і за всяку ціну. По-перше—припадкова збиранина чи збіганина — це ніяке військо, а ми саме на всіх ділянках потребуємо війська й войовничости, зокрема ж у ділянці ідеологічній, а це значить, у першу чергу, в національно-церковній; а по-друге — гуска безрозі не товариш.

Про сучасний стан в українській (ах) православній (ах) Церкві (ах) краще й не говорити, бо її автокефальні, просто кефальні, безкефальні, соборноправні, самособіволодарні, начерзіавтономні й т. д. ієрархії у своїй взаємобороні за першість і місця ту Церкву гірше ляха розпинають...

Найстрашніше створіння — це те з багатьома головами!

На черзі розпад, занепад й небуття, могила, бо немає Петра Могили. Але й той великої кебети муж не спас свого часу Української Церкви від обіймів московських ґвалтівників.

Де ж цілюще праджерело?

Чи не слід нам шукати просто Петра, не з Могил, а того Петра, що його ми не ховавши легковажно забули, але який стало живе в постаті чергового Заступника Христового на Апостольському стільці в Місті Любови?[8])

Хіба ж ми просвітлилися світлом Христовим не тоді, як за світлоносця для єдиної тоді християнської Церкви був саме черговий Наступник Апостола Петра?

Хіба ж усіх тих наших численних старокиївських князівен,[9]) що віддавалися за володарів на Заході, перехрищувано при тому?

---

[6]) Книга „Буття" ІУ, 10.

[7]) Григорій Огійчук, також „Архиєпископ".

[8]) Roma — Amor.

[9]) XI-XII сторіччя. Одначе Візантія на це завжди зизом дивилася на такі шлюби й завжди інтриґувала проти.

Ні, бо їх уважано за одновірних!

І хіба король Данило Галицький був зрадником українським чи відступником від предківської віри?

Печерські угодники Божі давали духову наснагу нашим предкам. Незавжди вона була однакова й незавжди корисна...

І коли хочемо зачерпнути з праджерел нашої національно-церковної традиції, то маємо зупинитися перед труною преподобного Теодосія Печерського, але не преподобного Антонія Печерського, бо останній, в бігу часу, фатально обертається в непридобного для нас і України Антонія Волинського (Храповицького).

РЕЦЕНЗІЇ

Nikolai Berdiajew

Sinn und Schicksal des russischen Kommunismus.

Ein Beitrag zur Psychologie und Soziologie des russischen Kommunismus. Nova vita Verlag Luzern 1937.

Два роки перед другою світовою війною появилася у Швайцарії праця визначного російського мислителя, Бердяєва, який, на підставі глибоких філософічних студій та прекрасного знання духової атмосфери в російському громадянстві, висловлює думки про минуле й майбутнє большевизму, незвичайно цікаві не тільки для оцінки діючих сил на Сході Европи, але, в першу чергу, для української історіографії. Тут находимо з-боку авторитетного науковця підтверджений, вже раніше висловлений погляд, що большевизм попри своє марксівське походження є „чисто національним російським феноменом. Тому знання марксизму далеко не вистачає, щоб охопити істоту й характер російського комунізму. Хто хоче піти глибше, мусить розкрити національні корені большевизму й пояснити його походження на підставі російської історії“ (стор. 9.).

Я не маю можливости в межах рецензії подати цілий хід думок автора, зрештою мало відомих в українському громадянстві, але хотівби я звернути увагу читача на деякі, для нас цікаві, моменти. У відріжненні від західніх спрямувань української культури, душа російського народу дає перевагу східнім елементам. „Ні характер російської інтеліґенції, ні стиль російського комунізму не виказують західньо-европейських прикмет, помимо усіх запозичень із Заходу“ (стор. 18). „Большевизм— як парадоксальним видається це твердження — **є третьою формою російського імперіялізму** (підкреслення Берд.), російської великодержави, якої першою і другою формою було московське царство й імперія Петра Великого. В тому розумінні є большевизм синтезою Івана Ґрозного і Маркса: зло в цій синтезі походить від Івана Ґрозного, а не від Маркса, якого вчення має ідеальні та гуманістичні джерела“ (стор. 128). „Стара російська держава впала — а на її місце постала нова, свята держава. Марксизм — неросійський у своїх основах та характері — піддався новій переміні й отримав орієнтальну, майже слов'янофільську закраску. В неочікуваний спосіб сповнилася давня слов'янофільська мрія про відновлення гідности Москви як одинокої справжньої столиці й знову піднято й проголошено стару ідею слов'янофілів і Достоєвського — ex oriente lux. — Згідно з традиціями Івана Ґрозного й царських можновладців, комунізм створив деспотичну й бюрократичну державу, яка захопила владу над тілом і душею народу... Російський комунізм і створену ним державу треба вважати як вислід історичної дії, як вираз притаманностей російської душі і як вияв месіяністичних енерґій марксизму. Не треба одначе забувати, що жахливий і деспотичний характер совєтської влади не є **в ніякому конечному** зв'язку з соціяльно-економічною системою комунізму. Бо комунізм в господарському житті дасться погодити з поняттям свободи й людськости, але для цього потрібно цілком іншого духа та цілком іншого ідеологічного наставлення“. (стор. 148—149).

„Старої російської ідеї — а саме месіяністичної ідеї про Москву як третій Рим — російський

нарід не здійснив. Релігійний розкол ХУП-го сторіччя показав виразно, що московська держава не є третім Римом і ним бути не може. Тим менше була ним петербурзька імперія. У царській державі прийшло до остаточного роздвоєння між народом і державою, у висліді чого месіяністична туга прийняла або апокаліптичну або революційну форму. Апокаліптичні настрої повисли неначе хмара над духовим горизонтом російського народу; революційні месіяністичні змагання знайшли натомість свій конкретний історичний вираз: замість третього Риму — Росія створила третій Інтернаціонал, який перейняв багато притаманностей III-го Риму. І III. Інтернаціонал є в очах його прихильників святою державою, що основується на догматичній вірі; і цей Інтернаціонал не є інтернаціональним, але продуктом російського національного духа. На Заході назагал не розуміє цього духового парадоксу, і тому західні комуністи, що підпорядковують себе III-му Інтернаціоналові, грають у ньому звичайно дуже сумну ролю. Вони не хочуть цього розуміти, що в межах Інтернаціоналу вони працюють над здійсненням **російської**, а не західньо-европейської ідеї. ...Маса російських робітників і селян стала пролетаріятом як таким, і цілий світовий пролетаріят — від французів до китайців включно — утотожнюється в цьому характері з російським народом."

„Тепер у совєтській Росії говориться багато про соціялістичну батьківщину, якої треба боронити до останньої краплі крови. Але ця соціялістична батьківщина, це ніщо інше, як Росія, і, може, перший раз в історії російський нарід захоплений патріотизмом, в якому патос соціяльного порядку в'яжеться з патосом національного буття" (стор. 150—152).

„Сталін — це державний муж орієнтального, азійського типу. Непомітно перемінюється сталінізм, цебто комунізм конструктивного періоду, у своєрідний російський фашизм. Йому притаманні усі прикмети фашистівського устрою: тоталітарна держава, державний капіталізм, провідницький принцип, сильно розвинений націоналізм і змілітаризована молодь, як основа влади. Ленін ще не був диктатором у модерному розумінні цього слова. Але Сталін є ним, і то цілковито у фашистівському змислі цього поняття" (стор. 154).

Таких цитатів з цеї цікавої книжки можна б навести доволі багато. Нам, українцям, вони не нові й не чужі, але пікантна в цьому обставина, що автором цих думок є визначний російський мислитель, який не проголошує їх для домашнього вжитку російської еміґрації, отже, pro domo sua, але звертається у чужій мові до широких кол західньо-европейського громадянства. Не думаймо, одначе, що з уст цього письменника промовляє якась, психологічно незрозуміла, ненависть до большевизму та його провідників. Навпаки, він, до певної міри, не бажає собі наглого упадку цеї системи, яка російський нарід повела до нечуваних в історії успіхів. Коли б Бердяєв тепер написав цю книгу, то може ще сильніше була б у ньому забриніла патріотична нотка, бо послухаймо, що він говорить в **1937 р.**, отже в часах, коли й Німеччина й західні держави не бажали собі зв'язків з цею східньою потугою, а на Мюнхенську конференцію в 1938 р. навіть не запросили її на пасивного спостерігача. Щойно друга світова війна підняла шанси большевиків майже під небеса. „Об'єктивний змисл історичного процесу, який саме тепер відбувається в Росії, лежить у збиранні російського народу під стягом большевизму. З духової й моральної точки погляду я одкидаю радикально совєтську владу, бо вона стікає кров'ю й запрягла нарід у нечуване ярмо. Але в даний момент — це одинока сила, що в стані охоронити Росію перед можливими наступами й інвазіями. Наглий упадок совєтської влади означав би для Росії величезну небезпеку і міг би на неї спровадити жахіття нової кривавої анархії, якщо не зголоситься до слова організована сила, що могла б захоронити країну перед контрреволюцією,— повести її шляхом творчого розвитку. Це відноситься до совєтської влади в однаковій мірі як було важне для царської влади. В Росії витворюється не тільки комуністичний, але також совєтський патріотизм, який не є нічим иншим як російським патріотизмом" (стор. 154).

Нас уже цілковито не дивує, що інтелект, такої міри як Бердяєв, не має найменшого зрозуміння для інтересів тих народів, що складаються формально на Совєтський Союз, який для нього є **російською** державою par exellence з гомоґенним населенням, з однаковими історичними традиціями й однією психологією. Таким чином ця книга викликує у мене подвійне бажання: 1) щоб вона поширила думки про національний характер большевизму в цілому світі і то якнайосновніше: 2) щоб ми під враженням її лектури взялися врешті до ліквідації цих, на жаль, дуже поширених фальшивих поглядів про европейський Схід, які повторяються не тільки в популярній, але також і в науковій літературі, від якої можна б вимагати більш об'єктивности (див. для прикладу український бюлетень, що виходить у Ню-Йорку, Том III, ч. 2 з 15. І. 1950 р. рецензія Проф. Стоцького на славістичну енциклопедію гарвардського університету „Slavonic Encyclopaedia".

Проф. д-р І. Мірчук

Д-р М. Бриньовський

Чи кінець театру?

Таке питання ставить (світові, чи тільки самому собі) Джон Б. Прістлі в одному зо своїх останніх романів „Джені Віліє".

Песимістичні ідеї про занепад не рідкі в історії цивілізації. Так еспанський філософ Хосе Ортеґа і Ґассет переконаний, що роман, як літературний жанр, вичерпаний і на наших очах вмирає. Німець Шпенґлер, француз Поль Валері заповідають занепад західньої культури. А в першому тисячоріччі нашої ери все християнське суспільство було глибоко переконане, що в 1000 р. настане кінець світу. Отже, прикладів є досить, і Прістлі тут не перший. Але вищезгаданий роман цікавий та цінний ще іншими глибокими проблемами.

Щоби про них сказати бодай коротко, перекажу зміст цього роману.

Відомий драматурґ, Червил прибув з театральною трупою до провінції Батин Спа, щоб у славному королівському театрі дати прем'єру своєї найновішої п'єси „Скляні двері". Ця п'єса — мабуть останній його твір, бо він вважає, що театр утратив свої чари та кінчає життя. Червил утомлений (не тільки фізично), спочиває у славній зеленій залі театру перед генеральною пробою своєї п'єси. Його втому посилює низький тиск крови, що у висліді дає песимізм і знеохочення до всього. Щоб його підтримати, лікар приписує йому новий лікувальний препарат — таблетки. Розгублений Червил приймає подвійну дозу ліків і починає читати для розваги історію молодої артистки, Джені Віліє, що сто літ тому у цій самій залі захоплювала глядачів своєю майстерною грою. Таблетки й врочиста історична заля, заповнена пам'ятками про минуле, викликають у Червила ряд галюцинацій. Перед його очима пересувається, як окремі тектральні сцени, історія Джені Віліє. А ця історія, на вигляд, проста. В 1840 р. виступала в цьому театрі трупа. Джені прибула в цей театр і одержала тут головні ролі, здобуваючи визнання глядачів та любов своїх колег. Тут закохується вона в головному акторові трупи, Нейп'є. Але ж цей, по якомусь часі, раптово залишає трупу, щоб виступати в лондонських театрах. Він виїхав, бо боявся, що Джені його затримає, а, тим самим, він утратить нагоду створити собі кар'єру, що їм обидвом потрібна. Джені йому не писала, а він думав, що він для неї байдужий; вона ж не писала, бо ждала від нього вістки. Підчас родів Джені тяжко захворіла й померла. Нейп'є, довідавшись про її смерть, виїхав до Нью-Йорку, з розпуки запив і там помер. Один нещасливий прихильник Джені, що страждав усіма її стражданнями, виїхав до Австралії і також скоро закінчив своє сумне життя.

Оця, з вигляду проста, нецікава трагедія пересовується перед очима Червила, але так вгризається йому в душу, що порушує у ній мовчазні, до того, струни. Сила візій посилюється ще й тим, що по кожній окремій сцені, що під кінець розпливаються у темряві, Червил приходить до тямки, щоб за кілька хвилин знову потонути в галюцинаціях. Кожна нова сцена для нього — нове потрясення. Він так поринає у них, що переживає, як власні, всі радощі й усе горе Джені і часто аж до фізичного болю, що не залишає його, коли він приходить до тямки. Можна б навіть сказати, що він закохується в неї. Розмова з нею (очевидно — з її привидом), після її смерти, має вирішний вплив на його життя. Вона (Джені) його запевнює, що її смерть, чи смерть хоч би й найкращого актора, нічого не означає, що театр буде жити далі.

Коли Червил, потрясений та зачарований, рветься до неї з простягненими руками, привид щезає, а він сам б'ється головою об велике дзеркало і з криком „скляні двері!" мліє.

Приходить до тямки зовсім новою людиною. Втома зникла. Щезла знеохота. З'явилась енерґія у такій силі, якої досі ніколи не відчував. Колишній песиміст, він тепер переконує одного зо своїх приятелів-акторів, що театр не загине Молодій, здібній, а головне, енерґійній акторці Сюад, що досі він не бажав з нею говорити, тепер обіцяє допомогу в її кар'єрі. Погоджується взяти участь у кермуванні кількома найкращими лондонськими театрами, хоч до того він був рішений цю пропозицію відкинути. Врешті — що найбільше тішить його трупу — погодився переробити третій акт своєї п'єси „Скляні двері", проти якого бунтувалися усі його актори. До зміни цей акт відповідав духовій конституції Червила. Не закінчував дій, герої розходились без взаємозрозуміння, мов за скляними дверима — так як у справжньому житті, згідно із задумом автора.

Такий, у головних рисах, зміст роману „Джені Віліє". Головна його проблема: театр не занепаде. Але звідки він черпатиме силу існування? На думку Прістлі декаденські ідеї постають внаслідок фізичного вичерпання, духової втоми та старості. Герой роману Червил, *хоч і не дуже*

старий, але втомлений життям. Головний актор трупи, Лезиз — старий, і вважає, що з його смертю помре й театр, бо разом з ним старіються та помирають й інші славні актори. Крім того, автори п'єс не ті, що були, й авдиторія — не та. За його часів театр був єдиним видом емоцій та розваги. Сьогодні приходить — кіно, радіо, телевізія — або гонитва за грішми.

Ці самі слова чув Червил від одного зо своїх привидів, старого актора з трупи Джені, з тою ріжницею, що той нарікав не на кіно чи радіо, а на модні тоді панорами чи діорами. Маючи ж тепер сторічну перспективу (бо свою візію пережив він сильніше, ніж реальне життя), говорить він своєму песимістові-приятелеві: „. . . театр помирає для тебе. Він завжди помирав для старих, та завжди народжувався для молодих. Але це не його слабість, це — його сила" (ст. 163). Практично обидвом ілюструє цю теорію молода, повна віри в майбутнє театру, акторка Сюад, що своєю сильною постаттю більш переконує старого актора, ніж теоретичне міркування Червила.

В самому ж Червилі песимізм лежав глибше ніж у інших. І в нього — старший вік, утома, а, особливо, низьке тиснення крови. Але найважливіша причина його зневіри й огірчення була в його душі, захована глибоко й самому йому невідома.

І тут підходимо до проблеми, яка робить цей роман цікавим та вартісним. Це — проблема хворіб та їх лікування, або коротше — проблема гігієни душі. Проблема знана й у давні віки, але на властивий шлях спрямована щойно Фройдом. По стадіях Фройд-Адлер-Юнґ виросла з неї серйозна і, чи не найважливіша з усіх, теоретична й практична наука — психотерапія.

Але вернемось до героя роману. Що йому бракує? Чому для нього життя — тільки безглузде помрукування „за скляними дверима", де один одного не розуміє й не відчуває?

Відповідь дає його вірна приятелька, Павліна Фрейзи, що сперечається з ним на тему третього акту його п'єси. Вона йому каже: „Ви не зробили одної речі, головної речі, яку Ви повинні були зробити, речі, що її дійсно хочете зробити." І на запитання Червила, якої саме — відповідає: „Не втекли із власної в'язниці... Не розбили скляних дверей, що самі для себе збудували" (ст. 16) й далі: „Вас попсували успіхи, Вам забагато речей приходило легко. І тому, що не маєте нічого й нікого, для кого працювати, за що боротись та дбати — Ви нужденний, цинічний, огірчений і замкнений у собі, думаючи, що знаєте все про життя" (ст. 19). Коли ж Червил напівсерйозно питає, як йому змінитись? — Павліна з жалем відповіла: „Не знаю, це мусіло б вийти з самих глибин душі. Однак не думаю, що воно, колинебудь прийде, бо зараз Ви відтяті від світа та ховаєте себе своїм спритом та досвідом. . ."

Вживаючи термінології з психотерапії, Червил є типовий невротик, якого задавнена хвороба, з її комплексами, скривили йому життя. Який же ж на це лік? Якщо звести методу психотерапії до зовсім простого означення, можна б сказати, що лікує вона словом, розмовою. При чому хворий хоче наперед побачити джерело причин своєї хвороби, а, потім, зокрема в випадках скривлення лінії розвитку, у скороченому темпі пережити щераз, чи краще, дожити все, що він у собі цілий час душив: усі болі, а, головно, страх, що він його не хотів мужно зустрічати, а спихав у глибини душі, у підсвідомість. Невроза цікава ще й тим, що сама не проходить — як це є з багатьома органічними хворобами. Мусить прийти поміч з-зовні, чи як потрясення — в легких випадках, чи як лікування — в тяжких. Приятелька Червила, Павліна, має рацію, коли не вірить у його одужання. Якже ж виходить із цієї ділеми автор? Дуже зручно! Велика доза таблеток дає йому змогу пережити ряд привидів. Підкреслюю слово „пережити", бо тут маємо психотерапію у чистій формі. Червил так сильно переживає свої видіння, що навіть розмовляє зо своїм привидом Джені. Остання розмова з нею — для нього вирішна. Нею він розбиває „скляні двері" своєї душі, що й дуже ефектовно й символічно підкреслено ударом його в зеркало. Поява Джені відограє тут ролю психотерапевта з його методою лікувати — розмовою. Червил, який не знав правдивої любови, переносить свої почування на Джені та, утотожнюючись із нещасним прихильником Кетль, переживає з ним усі страждання нещасливого кохання.

Звичайно, лікування, яке пройшов Червил, не примінюється офіційною психотерапією, та й у житті її правноподібність дуже мала, але побудована вона дуже правдоподібно. Але письменник —вільний у виборі модерних заходів.

ПУБЛІЦИСТИКА

Проф. О. Юрченко

Мілітарна сила новітнього московського імперіялізму

Свою історію евразійський „Третій Райх“ (якщо першим уважати московську державу Івана Ґрозного, а другим — петербурзьку імперію Петра Великого) починає з жовтня-листопада 1917 року, історію своєї організованої збройної сили — дещо пізніше, з лютого 1918 року. Саме 23 лютого, того багатого на епохальні далекосяглі зміни, декретом „совєта народніх комісарів“ для оборони совєтської республіки і „здобутків пролетарської революції“ було оголошено про створення „робітничої і селянської червоної армії“. Історія і розвиток цієї збройної сили, що постала була на руїнах мілітарної потуги царської імперії, тісно поєднана з усією історією й розвитком самої новітньої совєтської державности, з процесом щодалі чіткішого викристалізування останньої, як модерної форми втілення московської великодержавної імперіяльної ідеї.

Деспотично-тоталітарний характер великодержави, що складалась, існувала й по цей день існує, оперуючи лише методами насилля, методами національного й суспільного уярмлення, зумовив більшу ніж будьде залежність совєтської збройної сили її духу, структури виховання, бойового підготування і воєнної думки та доктрини від режиму, що став будівничим новітньої імперії і надхненником її ідейних, історичних і політичних цілей. З цього погляду совєтська армія є найбільш „режимна“ з усіх армій світу. Вона не може йти в порівняння з арміями демократичних та напівдемократичних держав, арміями, призначеними для розв'язання загальнодержавних завдань національної оборони, незалежних від партійних ідеологій і доктрин. Усі найменші, найнечутніші відміни, виломи й хитання, позначені політичним сейсмографом протягом не так довгої, але багатої на зміни й „етапи“ історії „першої у світі країни соціялізму“, відбивалися якнайчутливіше саме на історії й розвитку її збройної сили.

„РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКА АРМІЯ“

1917 рік приніс всеросійській „тюрмі народів“ катастрофу, після якої прихильники й оборонці „общерусской“ ідеї могли думати вже не про збереження імперії, але про її відбудування. До цього представники двох на той час протипоставлених таборів, червоного й білого, й узялись, уціпившись в хаосі революційної хуртовини одне одному зубами в горло, хоч зрештою стреміли до однієї і тої ж політичної мети — відновлення російської великодержавности.

Червоний табір ішов до того шляхом руйнації всього того, що було підставами й основами попереднього етапу історії імперії в житті політичному й суспільному. Нова провідна верства, репрезентована большевицькою партією, озброєною для великого експерименту скрайніми соціяльними ідеями, потребувала для здобуття і зміцнення влади не захоплення й опанування „старої державної машини“ (вислів Леніна), але прямувала до „її зламання і розбиття“. У нових умовинах та стара „машина“ аж ніяк не надавалася ні для цілей відновлення розбиваної революційною бурею імперії, ні, тим більше, для підготування цієї імперії для виконання нової місії світового, ба й усесвітнього масштабу. Початковий етап „нової Росії“ був добою тотального всезнищення, розторощення всього, що бодай трохи нагадувало „старий режим“. Це був час, коли, за словами сучасника, „все: приватна власність, Бог, пенсії, ордени, буква ять, погони — було скасовано“. Стара державна, ідейно-історична й воєнна традиція, принаймні для зовнішнього ока, мали бути знищені. Стара російська армія, армія „господ офицеров и нижних чинов“, що протягом сторіч мала класти голови „за веру, царя и отечество“, плоть від плоті і кров від крови протрухнявілої, вчасно не оновленої імперії, армія громіздка й розбухла під час непосильної для неї і для оборонюваного нею „отечества“, війни, армія „окопників“, розкладена довгою незрозумілою їй війною, перестала існувати. Спроби провідників кволої російської демократії, часів сумної пам'яти керенщини, влити нове вино в старі міхи, зберегти імперію й армію, підновивши їх, були безнадійні й виявили лише, по суті, політичну короткозорість тодішніх недовгочасних проводирів російського політичного життя. Большевики зрозуміли це, й відразу взяли курс на

ліквідацію старих форм російської державности і її воєнної організації. Мільйонові маси деморалізованих війною й розкладених большевицькою аґітацією „окопників“ у процесі стихійної демобілізації виконали визначене їм червоними верховодами завдання — розвалили старий державний і військовий апарат, потопивши в морі й хаосі солдатських розрухів перші (а, можливо, що й останні) спроби опору з-боку тих, хто намагався втримати попередній порядок речей. Не дивно, що нові російські володарі, розглядаючи мільйони людей, одягнених у вояцькі шинелі й посаджених до шанців їх попередниками, як сліпу руїнницьку силу, здатну діяти не так як організована цілість, але як бунтівна анархічна юрба, вжили всіх заходів, щоби позбавити ту, по-вояцькому вбрану орду, елементарних форм військової організації. Були запроваджені такі дивовижні форми військового проводу, як керування військовими одиницями і з'єднаннями через обрані вояцькі комітети, обраних командирів (переважно з числа рядовиків або підстаршин) тощо. Стара армія петербурзької імперії, як невідповідна ні своїм духом, ні своєю структурою для нових умовин російського державного життя, була призначена „на злам“. Провідники республіки совєтів мусіли шукати інших організаційних і моральних форм для своєї власної військової організації. Зав'язками нової збройної сили „пролетарської диктатури“ стали бойові формації, створені в процесі боротьби за владу нової російської еліти — большевицької партії. Це були передусім загони т. зв. червоної ґвардії, утворені з суспільної верстви, що на ньому базувався большевицький рух принаймні на початку — міського пролетаріяту, далі загони найбільше розаґітованих і непримиримих ворогів „старого режиму“ — матросів воєнної фльоти (переважно— балтійської), що свого часу заслужили, з уст тоді ще ультрареволюціонера Троцького, на назву „краси і гордости російської революції“ й, нарешті, одиниці, складені з колишніх вояків старої армії, що відмовились від демобілізації задля „служби робітничо-селянській владі“. Перед цією, наспіх складеною, напів по-партизанському організованою, позбавленою здебільшого кваліфікованого командного складу, хоч і добре озброєною (зі старих царських запасів) силою, стояли перші невідкладні завдання, що їх мав перед собою новий революційний провід наполовину розваленої російської держави. Тими невідкладними завданнями було „поглиблення революції“, тобто довершення нищівної роботи, що її не встигла докінчити сліпа сила солдатського бунту, та придушення „контрреволюції“, тобто боротьба з першими організованими спробами опору червоній диктатурі. Це друге найважливіше завдання „революційної“ збройної сили полягало, власне, у здійсненні намірів новоповсталого „робітничо-селянського уряду“ в Смольному збройною рукою зупинити процес розпаду імперії, що почався ще перед жовтнем, а після останнього набрав велетенських і бурхливих форм. Цього процесу припинити старими методами було годі. Тим то уряд „пролетарської диктатури“ приховав свої справжні цілі, спрямовані на збереження за всяку ціну „єдиної і неділимої“, бучною „декляpацією прав народів Росії“ з її широкомовними і облудними обіцянками: „самовизначення аж до відокремлення“. Разом із тим на Україну, Дін, Кавказ, до Фінляндії, Сибіру, закавказьких козацьких країв були кинуті „революційні армії“ Муравйова, Антонова, Сіверса й інших, щоби „знищити місцеву буржуазно-націоналістичну контрреволюцію“ й відновити єдність „російського революційного пролетаріяту“. Таким способом основною метою першої збройної сили „пролетарської диктатури“ в Росії стала боротьба за збереження цілости імперії, проваджена тепер, правда, не „за веру, царя и отечество“, але в ім'я „інтернаціонального братерства трудящих“.

Проте ці складні завдання, природно, годі було здійснити, спираючись на строкаті щодо своєї організації, складу, підготування, озброєння, часто спорадично посталі загони червоної ґвардії, матросів і солдатів, і, цілком відповідно логіці подій у лютому 1918 року, „робітничо-селянський уряд“, перед обличчям чужинецької навали й зростаючого опору „контрреволюційних“ сил, став на шлях творення правильно організованої, реґулярної, вивченої, дисциплінованої збройної сили у формі „Робітничо-Селянської Червоної Армії“. По-суті це було перше відступлення не тільки змістом, але й формою, провідників „пролетарської революції“ від власних програмових засад, що досі вважались за основні й непохитні. Червона армія творилась як армія реґулярна й постійна, натомість усі програмові талмуди „пролетарського соціялізму“ говорили про конечну потребу скасувати всяку постійну мілітарну організацію й заступити її „всенародньою міліцією“.

Але „соціяльна революція“ в Росії закінчила свій руїнницький етап і переходила в „будівничий“. В основному було зруйновано підвалини старої імперської будівлі й треба було будувати нову. Пацифістичні ж своїми настановами засади соціялістичних програм про міліцію аж ніяк не надавалися для цілей чинної аґресивної воєнної політики. „Відвоювання імперії“, які стояли перед проводом совєтської держави, повернення „соціялістичної“ держави до системи організації збройних сил, властивої арміям дворянсько-абсолютських і буржуазних держав, очевидно, було обставлене цілим рядом умовин і зовнішніх акцесуарів, які мали б довести, що червона ар-

мія „не такая, а совсем иная“ проти армій буржуазних. Уже в декреті про її створення урочисто акцентується на тому, що на відміну від інших армій, які „служать експлоататорським класам для пригноблення і визиску трудящих“, червона армія є армією „робітничою й селянською“ яка, мовляв, має охоронити„ здобутки пролетарської революції“. „Робітничо-селянський“ характер червоної армії насамперед мав бути підкреслений зовнішньою відмінністю життя РСЧА від життя буржуазних військових сил. Так кількість зовнішніх вояцьких ознак була мінімальна (та й ті, щоб „не дратувати“, заводились поволі), в армії не було постійних військових ранґ, обов'язкового привітання старшин тощо. Проте, не зважаючи на таку, ніби разючу відмінність червоної армії від її буржуазних сестер, чи то пак антиподів, це все ж була збройна сила, що своєю організаційною і військовою структурою навряд чи могла відповідати ідеалам, що їх викликала в цій галузі попередня соціялістична й ліво-буржуазна думка. Слід відзначити, що це вона, армія, з самого початку свого існування відкинула не тільки міліційну форму організації, але й навіть територіяльну систему комплектування, властиву рядові армій демократичних країн. З особливою виразністю виявився антинародній і великодержавницький характер РСЧА в трактуванні національного моменту при будуванні й організації збройних сил совєтської держави. Остання, як відомо, мала являти собою „федерацію братніх совєтських республік“, що з них кожна немов би була наділена всіми суверенними правами, отже і правом мати власні збройні сили; справді, наприкінці 1918 року й напочатку 1919 в ході кампанії за „визволення“ України, Білорусі, Литви й Прибалтійських країн, з'являються „Українські радянські армії, литовсько-білоруські червоні частини“, далі „латвійські й естонські“. Як же ж виглядали в дійсності ці „армії і частини“? Військові формації „українського фронту“ складались в основній частині з російських та інтернаціональних з'єднань, формації ж, що мали частково український склад, перебували, як правило, під російським командуванням. Взагалі ж, цілий т. зв. український фронт і всі збройні сили горезвісної УССР були підпорядковані головнокомандувачеві в Москві. Ні організаційно, ні відзнаками, військо „української республіки“ не відрізнялось від армії „старшого брата“. Командною мовою у цій „українській армії“ був, природно, „общепонятний язик“. Аналогічно уклалась доля й інших „національних“ червоних армій. „Литовсько-білоруська“, наприклад, була сформована на базі західньої російської армії (колишньої „західньої завіси“). Певний вийняток становили лотиші. Лотиська стрілецька дивізія, створена ще за царя, в силу специфічних умовин, стала одним з кадрових з'єднань цілої червоної армії.

Проте й така, сказати б делікатна, „скромна роля“ національних червоних військових формацій, здавалася московському політичному і військовому проводові надто ліберальною і „націоналістичною“. В червні 1919 року нарком військових справ, Троцький, об'їздить окремі „республіки“ з метою „об'єднання їх оборони“, і в серпні того ж року зникає і зовнішня організаційна окремішність військових сил „совєтської федерації“, об'єднаних тепер формально в єдину червону армію РСФСР.

Певною відмінністю РСЧА, що відрізняла її від інших армій, було своєрідне в ній двовладдя, виникле внаслідок утворення інституту військових комісарів і політичних керівників, спричинене специфічними політичними умовами, що в них ця армія постала. Брак власного підготованого командного складу змушував комуністичну владу використовувати численних „воєнспеців“ з числа генералів і офіцерів царської армії, більшість яких своїми переконаннями, вихованням і уподобаннями була далека від ідеї комуністичного раю і потребувала над собою постійного нагляду. Духовою „моторовою“ силою РСЧА лишалась розпечена до білого клясова ненависть, яка мала прив'язати до режиму найбільш знедолених свого часу верств міського робітництва й сільської бідноти. Проте, було б великою помилкою припускати, що ця клясова ненависть навіть у той революційний період була абсолютно домінантною для настроїв і завдань червоної армії. Не можна забувати, що одним з основних завдань комуністичної диктатури в Москві було зібрати „под флагом єдиним древний простор“ і за інтернаціоналістичними гаслами боротьби з клясовим ворогом проступав великодержавницький комплекс. Протягом 1918-22 р. червона армія й „дочерні“ формації (типу далекосхідньої „народньо-революційної армії“) виконували основне завдання, що його деякі присяжні дотепники окреслили виразом, який розшифровував абревіятуру нової назви Совєтської держави С.С.С.Р. — „старий способ собіранія Руси“. Так 1920 року було остаточно окуповано наддніпрянську Україну і Білорусь, „визволену“ частинами другої армії Азарбейджан і Вірменію. 1921 року „визволителі“ прийшли до Грузії, а в 1922 року на Далекий Схід та до Монголії.

Так було закінчено перший великий етап історії совєтської великодержави та її збройних сил, завданням яких було рятувати „спадщину царів“, або „велику кількість накраденої чужої власности“ (Енґельс). Виконання цієї історичної місії примирило вже тоді з „диктатурою пролетаріяту“ чималу частину її попередніх ворогів з російського табору і змусило їх визнати чер-

вону армію армією російською так своїм складом, як і політично-ідейною спрямованістю (Олексій Толстой, Устрялов та інші). Напочатку своїх операцій червона армія спиралась на „природну базу революції“ (Ленін), на „центральні промислові райони й заселені воликоросами області“, закінчила їх на Тихому океані й Чорному морі. Дещо „з чужої власности“, правда, повернути не пощастило (Польща, Прибалтика, Фінляндія, Західня Україна і Західня Білорусь, Батум тощо). Проте, „древний простор бил собран“.

„ОПОРА СВІТОВОГО ПРОЛЕТАРІЯТУ“

З 1921 року життя совєтської України починає переходити під знаком „мирного будівництва“. Конечна потреба за всяку ціну нормалізувати господарчі стосунки, відбудувати зруйноване протягом попередньої воєнної і революційної розрухи, спонукало комуністичну владу, щоб її не послали „до чорта“ (вираз Леніна), запровадити так званий, НЕП, що становив своєрідну „передишку“ на шляху „побудування соціялізму“. Те, що НЕП міг бути лише „передишкою“, а не постійним політичним курсом, випливало з самого характеру совєтської політичної і суспільної системи, як системи поперше, диктаторсько-тоталістичної, подруге, імперіялістичної (власне це „друге“ випливало з першого).

Вільний розвиток господарчих, суспільних, політичних сил призів до того, від чого „спасав Росію“ большевизм у жовтні 1917 року, тобто до розпаду на незалежні демократичні держави. Отже, природно, що НЕП в очах комуністів був певним стратегічним відступом назад для переґрупування сил. Зберегти „єдність“ імперії міг лише диктаторський режим, що самою своєю природою був імперіялістичний і в силу цього не міг зупинитись на вже досягнутих межах. Так або інакше комуністична Росія—СССР мріяла, зализавши рани 1914-22 років, знову стати суб'єктом великої міжнародньої гри. Проте на це форми й зовнішні атрибути цієї гри були відмінними від часів Горчакова й Сазонова. Не зважаючи на те, що, власне, тепер Москва як великодержава була слабша як імперія перед 1914 роком, міжнародні можливості для неї відкривались набагато ширші. 1905 року бард російського імперіялізму Брюсов плакався, що „снова все в веках далеко, что било близким наконец и скипетр Дальнего Востока, і Рима третего венец“. Кінець 1920 років нашого сторіччя відкривав перед червоним Кремлем нові обрії, де можна було побачити втрачені й „скіпетр“ і „вінець“. На тих обріях купчились хмари революційних бур і замішень, що їм за дороговказ мала правити п'ятикутна кремлівська зірка, досить сильна, щоби впоратись із хатнім ворогом на просторах „од хладних фінских скал до пламенной Колхіди“, але ще заслабка для активної аґресії поза цими межами. Червона армія будується і виховується як сила, що має бути готовою до того, щоби прийти з „допомогою“ туди, де „штаб світової революції“, Комінтерн, досить нагромадить горючого матеріялу, назбирати який у тодішній поверсайській Европі, здавалось, не було справою дуже складною. Вже 1919-1920 року можна було спостерігати спроби такого порядку, але їм перешкодили на полях Поділля сили українського визвольного руху і на Вислі — польська армія. Отже, після 1921-22 року, червона армія трактується, насамперед, як збройна сила, кадри майбутньої світової революції, це стає її політичною і воєнною доктриною. Правда, назовні часто багато говориться, особливо в усякого року офіційних заявах і виступах про те, що „ми мирние люди“, що завдання РСЧА сугубо оборонні, на практиці приходить навіть до поважного зменшення збройних сил. Але продиктовано це було поперше, не так „миролюбством“ і „оборонними“ тенденціями, як міркуваннями господарчого порядку, а подруге, свідомістю того, що завдання моменту потребують не так великої числом армії, як добре випосаженого й вишколеного кадру, що відіграв би вирішну ролю при розв'язанні сил суспільного заколоту в світі. Ставка на недалеку світову революцію, як основний козир совєтської світової політики, була провідною ідеєю й тодішнього провідника червоної армії Троцького. Останній, взагалі, вважав, що коли ця революція нозабаром не прийде, то це буде смертю комуністичної держави. Наведені вище причини визначають характер військової організації СССР періоду 1922-23 років. Йшлося про створення не так численного, як відданого ідеї комуністичної революції і підготованого фахового кадру. Центром світового комуністичного руху була Москва, отже, і штаб революції не тільки політичний, але й військовий мав бути лише там. Цей принцип зміцняв ідею політичної і військової централізації. В будівництві армії цей період був також провідною системою мішаного комплектування частин. Територіяльна ж система застосовується лише для перемінного складу, тобто для тих, хто не відбуває дійсної служби в кадрових з'єднаннях. Щоби підкреслити „братерство“ трудящих різних національностей у лавах РСЧА та „зреалізувати“ нові заходи національної політики, проклямованої для ослаблення напруження серед народів СССР, дванадцятим з'їздом РКП, створюється національні з'єднання червоної армії, відмінні від інших частин одноманітним національним складом і мовою команди. Проте, ці показові формації дуже нечисленні і, звісно, охо-

плюють незнатну меншість рекрутів у „союзних та автономних республіках“. Невеликий масштаб розгортання національних частин пояснюється: „браком підготовленого національного комскладу“ та технічною незручністю територіяльного і національного комплектування. Так соціялістична ідея „всенародньої міліції“, яка в силу самої своєї природи була б національною збройною силою, була здана ідеологами світової комуністичної революції в архів. Природно, армія що мала стати опорою світового пролетаріяту, виховується в дусі свідомости своєї відмінности від інших буржуазних армій і від своєї попередниці — царської армії. Належні до неї, твердо засвоюють собі, що вони не генерали й офіцери, а „червоні командири“, не солдати, а „червоноармійці“, і що це є не проста ріжниця назв, а якісна відмінність. Військова традиція армії починається з 1918 року. Будьяка тяглість щодо старої російської армії всіляко заперечується. Стара армія—це самодури, пияки, розпусники-генерали й офіцери та прибиті, залякані, замучені знущаннями і позбавленою сенсу муштрою „нижние чини“ або, в кращому разі герої-бунтарі, учасники військових заколотів в 1905 року, моряки з „Потьомкина“ тощо. В ім'я своїх експлоататорських інтересів поміщики й капіталісти провадять війни і ганяють на них мільйони робітників і селян. Нездарні уряди й генерали війни ті часто програють. „Передова Азія б'є відсталу Европу (вираз Леніна про російсько-японську війну). Це те, що було, що треба проклясти й забути. Тепер не те! Червона армія — армія робітників і селян. Вона непереможна, бо вона — армія трудящих цілого світу й опора їх. Московська воєнно-політична доктрина 20-х років ставила на революцію в усьому світі, в якій кадром була б армія совєтської країни. Вона не потребувала ні традиції, ні досвіду збанкротованої імперії.

НА СТОРОЖІ ДЕРЖАВНИХ ІНТЕРЕСІВ

Минали роки, а світова революція не приходила. Політичні й суспільні катаклізми, ускладнені існуванням „першої у світі країни переможного пролетаріяту“, породили щось зовсім інше. Італійський „жовтень“ наприклад, замість комуністичної республіки совєтів приніс фашистівську державу корпорацій.

Комуністична Москва і її закордонна експозитура сумлінно попрацювала над поваленням „буржуазної демократії“, але наслідки були явно не на її користь. Породжений роз'ятруваною з Кремля політичною і суспільною кризою, близнюк-антипод комунізму не виявляв ні найменшого бажання поступатись перед „східним братом“. Ідея світової революції себе не виправдала, ба й почала ставати шкідливою для напрямних кремлівської політики. Крах ідеї призводить до кризи проводу й ідеологічних засад комуністичної еліти в СССР. Усувається від керми апологет „перманентної революції“ Троцький, „ліві опозиціонери“ Каменєв і Зінов'єв. До стерна стає, а по смерті „оберката“ Дзержинського зміцнився при владі „впертий грузин“ Джуґашвілі—Сталін. Правда, все це відбувається не зразу, а протягом ряду літ, але процес розвивається неухильно в одному напрямі, напрямі переоцінки попередніх політичних сподівань та ілюзій; відповідно „опрацьовуються“ твори й ідейні настанови батька і творця „революційного марксизму в дії“ Леніна. Ідею близької всесвітньої революції заступає теорія „побудування соціялізму в одній країні“. Загроза можливих воєнних конфліктів, при яких підтримка з боку „революційного пролетаріяту“ стає більш, ніж проблематична, спонукує форсувати розбудування воєнної індустрії й „ліквідацію решток капіталізму“. Разом з тим „країна совєтів“ потребує збільшення збройної сили. Для збереження своєї територіяльної цілости й маневрування на міжнародньому полі 600.000 військовий кадр уже не вистачає. В боротьбі за „місце під сонцем“ треба покладатись на свої власні сили та частково на хиткі підпори кон'юнктурних бльоків та союзів з так не милими досі буржуазними країнами. Постійна армія збільшується: 1934 року Тухачевський з трибуни говорить про 940.000. За рік ця цифра виростає до 1.300.000. 77% дивізій стають кадровими, а тільки 23% залишаються територіяльними. Гра з національними частинами закінчується: вони включаються в єдину РСЧА СССР. Новій збільшеній армії, а особливо її організаційному кістякові, потрібна нова ідея, замість зів'ялих передчасно вінців світової революції. „Батьківщина світового пролетаріяту“ — СССР стає з часом „соціялістичною батьківщиною“ лише для її мешканців, згодом, „совєтською батьківщиною“, й нарешті—„матір'ю-вітчизною“ без соціялістичних і совєтських епітетів. До музею, поруч томів Маркса, Енґельса, Леніна, як реліквії ставиться стяги світової революції. Серед припалих пилом і спорохнявілих реліквій і фетишів доісторичного, з погляду совєтської модерної людини, терміново розшукуються прапори і гасла так рішуче і категорично гнаного російського великодержавного патріотизму. Ідея дещо абстрактної, безмежної революції, поступається перед випробуваною віками ідеєю „разлюбезного отечества“, природно, в межах „від молдавана до фіна“. Червона армія не може бути більше кадром світової революції. Завдання її — оборона батьківщини, усвідомлюваної в дусі, що ми його тільки що навели вище.

Після провалу ідеї близького здійснення всесвітнього панування Москви, треба було повернутись до вихідних позицій — до імперської ідеї, і то в тому вигляді, в якому обстоювала її дожовтнева Росія. Відповідно треба було перебудувати воєнно-політичну доктрину, форму і стиль життя армії. Відмовившись, бодай на час, від мрій про світовий провід, СССР активно включився у міжнародню політичну гру. Він вийшов із стану відокремлення, став членом Ліґи Націй, став одним із активних партнерів за одним столом із своїми буржуазними колегами. Москва перестає настирливо підкреслювати відмінність форм свого політичного життя проти західніх держав. В армії це виявляється в поверненні до форм і зразків, узятих із життя закордонних збройних сил. 1935 року в червоній армії і фльоті встановлюються військові ранґи для кадрових військовиків. Робляться спроби надати військовим уніформам більшої мальовничости й парадности проти попередніх: „пролетарської уравниловки" й сірости. Але мимо зовнішніх змін, ці реформи в червоній армії створюють передумову до закладення офіцерської кастової верстви, так потрібної тепер, коли сподіванки на світову революцію завели і диктатура потребує оборони з боку „охоронних" засад.

Правда, зміни ці не могли пройти ні в житті країни, ні армії спокійно і безболісно. СССР пережив за 10-тиріччя, що передувало другій світовій війні, і свій термідор і свій брюмер з тою проте різницею, що одна особа зіграла ролю і Робесп'єра і Марата і Бонапарта, по черзі люто розправляючись із своїми жирондистами, монтаньярами тощо, що в різні часи були прихильниками цього диктатора. Еліта утворюваної військової касти, що вийшла ще з бурі 1917-22 років, коли вона творила збройну силу для режиму і нової імперії, а пізніше складала військовий штаб майбутньої світової революції, не схильна була стати пасивним виконавцем нових експериментів кремлівської кліки. На думку цих людей шлях бонапартського перетворення російського політичного життя мав би бути справою рук їх самих. Їм здавалось, що, бувши цілком на місці в ролі Робесп'єра, Сталін ніяк не надавався на Бонапарта. Для цього йому бракувало довір'я до своїх військових співробітників. Трагічний двобій старої військової верхівки з диктатурою закінчився перемогою останньої. Червона армія з середини 30-х років була якісно відмінна від РСЧА десятиріччям перед тим. Старі командні кадри, часів громадянської війни і боротьби за „владу совєтів", на всьому просторі імперії розчинились у морі командирського і вояцького молодняку. Виступ „старих" проти Кремля залишився ізольований. Тисячі ветеранів 1918-22 років заплатили життям або пішли на заслання. Це зослабило певною мірою міць армії і наслідки цього показались кількома роками пізніше під час вогневої проби 1939-41 р., але диктатура свідомо пішла на це, бо перемога військових змовників несла кінець диктатурі, а далі, ймовірно й імперії. Приборкавши військову опозицію та забезпечивши себе від небезпеки створення незалежного від кліки Політбюра військового проводу, що міг би поставити армію у становище самостійної сили щодо режиму, Кремль водночас вживає заходів, щоби приручити й прив'язати старшинський склад дальшим розвитком і зміцненням кастовости в житті армії. При чому зразки береться переважно з армії, що в них найсильніше залишився дух мілітаризму і професійно-станової відокремленности від інших верств громадянства. В середині самої армії, щодалі читкіше проводиться межа, що має відокремлювати молодших командирів і червоноармійську масу від „начальницького складу".

(Далі буде)

На Пресовий Фонд „Україна і Світ"

зложили:

Директор І. Івасиків 6 амер. дол.
Інж. Т. Павлів 20 нім. мар.

НАШІ ПРЕДСТАВНИКИ

В Німеччині: Адміністрація журналу (20a) Hannover, Möckernstr. 29, Bl. 2a, Wohn. 7.

У Вел. Британії: Booksellers and Publishing Department 49 Linden Gardens, Notting Hill Gates, London W. 2.

У ЗДА: Surma Book & Music Co, II East 7th Street, New York 3, N. Y.

В Канаді: Pawlo Charydszak, 39 Albany Avenue, Toronto, Ont.

В Арґентині: Editorial Mykola Denysiuk, c. Curapalique 790, Buenos Aires

В Австралії: N. Kripak, 47 Baflour Str., Chippendole, Sydney.

Ціна: Німеччина 1 дм., Франція 50 фр., Бельгія 10 фр., Англія і Австралія 1 шіл. 6 пенс., ЗДА і Канада 0,30 дол., Арґентина 2 пез.

Редаґує Колеґія. Видає Інж. Ілля Сапіга.

Адреса Редакції:

(20a) Hannover, Möckernstr. 29, Bl. 2a, Wohn. 7.

Друкарня: Степана Слюсарчука Мюнхен 8, Розенгаймерштр. 46a.